

**ZA PhDr. MILANOM KIRIPOLSKÝM
(3. 3. 1946 – 27. 8. 1999)**

Keď sme pred tromi rokmi oslavovali 50. narodeniny nášho kolegu – etnológa, muzeológa, literáta a niekdajšieho riaditeľa SNM-EM v Martine (1992-1995) PhDr. Milana Kiripolského, netušili sme, že o nedlho – 27. augusta 1999 uprostred tvorivo najplodnejších rokov pretrhne neočakávaná zákerná choroba jeho nefahkú životnú púť. Nedožičila mu dočkať sa ani záveru najbúrlivejšieho a najkonfliktnejšieho storočia, ktorého posledné decénium prežíval v našej blízkosti, v kruhu pracovníkov SNM v Martine. Do jeho dejín sa natrvalo zapísal nielen ako jeho niekdajší predstaviteľ, ale aj ako naslovovzatý odborník – etnomuzeológ a osobnosť ešte širšieho významu. Jeho predčasne prerušené dielo sa vzťahuje najmä na odbornovo-vedeckú problematiku ľudovej materiálnej, duchovnej a výtvarnej kultúry, skanzenológiu, odbornovo-metodickú, organizátorskú a publicistickú činnosť, ktorá osciluje medzi jeho odbornovo-vedeckou a pozoruhodnou literárnou tvorbou. Celé dve desaťročia sa venoval aj literárnej a literárno-dramatickej tvorbe, v ktorej dominuje jeho knižný debut *Dom na samom vrchu* (1990, 321 strán), ktorým sa osvedčil ako talentovaný literárny umelec. Jeho literárna a publicistická tvorba je previazaná s ľudovou kultúrou a kultúrnou históriou Slovenska.

PhDr. Milan Kiripolský, rodák z Nových Zámok (nar. 3. 3. 1946), študoval národopis na FFUK v Bratislave, kde r. 1981 získal aj akademický titul PhDr. Dráha jeho

odbornovo-profesionálnej činnosti začínala už v Okresnom osvetovom stredisku a neskôr v Okresnej pamiatkovej správe v Považskej Bystrici. Tu osvedčil svoj muzeologický záujem ako autor Návrhu na zriadenie Okresného vlastivedného múzea v Považskej Bystrici (1969) i libreta a scenára prvej stálej expozície dejín a národopisu považsko-bystrického regiónu, takže ho môžeme považovať za spoluzakladateľa a prvého organizátora múzea v Považskej Bystrici.

Roku 1982 prešiel do Kysuckého múzea v Čadci ako vedúci oddelenia dokumentácie a akvizície, kde pracoval až do r. 1990. Tu popri veľmi činnorodej organizačnej a odbornovo-muzeologickej práci v kruhu odborne dobre pripravených spolupracovníkov vypracoval projekt Areálu vodných stavieb v prírodnom Múzeu kysuckej dediny (MKD), spolupodielal sa na tvorbe scenára stálej expozície starších dejín Kysúc (kaštieľ v Radoli) a Zámeru obnovy pamiatok ľudovej kultúry Kysúc v podobe MKD. Táto činnosť, ktorou sa zaslúžil o úspechy Kysuckého múzea, ho viedla k napísaniu šiestich štúdií zameraných na technické zariadenia ľudovej kultúry, vodné stavby a ich paralely v oblasti Kysúc, spoločenské stavby na severozápadnom Slovensku, technické zariadenia na mletie obilia a valchy v oblasti Kysúc. Svojím spôsobom vyústili do scenára Expozície hydrotechnických zariadení MKD. Nimi výraznou mierou ovplyvňoval a odborne fundoval výstavbu dobre zvládnutého a úspešného Múzea kysuckej dediny.

Najmä táto odbornovo-vedecká orientácia a prax ho nakoniec priviedli r. 1990 do Slovenského národného múzea v Martine, kde zastával funkciu vedúceho oddelenia Múzea slovenskej dediny (MSD) a neskôr v rokoch 1991-1995 aj funkciu riaditeľa SNM-Etnografického múzea v Martine. V ostatných rokoch sa opäť venoval výstavbe a činnosti Múzea slovenskej dediny pri SNM-EM. Zaslúžil sa nielen o znovusprístupnenie a expozično-prevádzkovú stabilitu tohto muzeologického komplexu, ale spolu so svojou manželkou a najbližšími spolupracovníkmi aj o jeho systematické kultúrno-spoločenské využitie. Ako riaditeľ SNM-EM sa vrchovitou mierou zaslúžil aj o opätovné sprístupnenie a rekonštrukciu Botanickej záhrady SNM v Martine, o obnovu, re-inštaláciu a sprístupnenie Múzea Martina Benku, zreštaurovanie a expozičné sprístupnenie dreveného kostolíka z Rudna a filárie zo Slovenského Pravna v MSD.

Odbornovo-vedecká orientácia PhDr. Milana Kiripolského sa upriamila predovšetkým na "skanzenológiu" a výskum ľudového výtvarného prejavu. Je autorom viacerých odborných štúdií venovaných výtvarnej aktivite ľudových umelcov z Kysúc a severozápadného Slovenska. Napísal ich v 2. polovici 80. rokov. Ľudové umenie bolo blízke aj jeho literárnym záujmom. Nachádzal v ňom styčné sentimenty. V jeho odbornej i literárnej tvorbe sa tak prelína tvorivá invencia s pracne získanou praxou a osobnými skúsenosťami. Vyvrcholením jeho vedecko-publikačnej tvorby, gravitujúcej ku kysuckému regiónu, sú rozsiahle štúdie ľudovej kultúry v monografiách: *Makov* (1995, s. 34-113), *Ochodnica* (1996, s. 54-115), *Svrčinovec* (1998) a v reprezentatívnej monografii *Turzovka 1598-1998* (1998). Všetky, zväčša najrozsiahlejšie časti uvedených monografií, napísal v spoluautorstve s manželkou PhDr. Annou Kiripolskou už počas jeho pôsobenia v SNM v Martine.

Vedeckovýskumná, publikačná, odbornovo-organizačná i literárna a publicistická

činnosť dr. Milana Kiripolského je zviazaná s ľudovou kultúrou severozápadného Slovenska. Výnimkou sú azda len niektoré jeho literárno-dramatické diela a novely *Stratený prameň* (1987), *Ryba* (1987), *Kroky v snehu* (1987), *Sad plný včiel a vtákov* (1986), poviedka *Stopy cez striebornú líku* (1983). Ale aj v nich sa dotýka osudov ľudí z jemu známeho vidieckeho prostredia. Do mestského prostredia načiera v rozhlasovej hre *Bomba*, v ktorej sa objavujú súčasné negatívne javy našej spoločnosti. Je autorom i niekoľkých minihier (*Zelená je tráva*, *Kozmický príbeh*, *Pravdivé obrátenie Antona Slaninu*, *Stvorenie byrokrata*, *minidráma*) a monológov (*Pravda o videní Adama Krta*, *Antihoror*). Vo väčšine literárnych diel, tak ako v novelách svojho knižného debutu, siaha do hĺbky svedomia, myslenia a konania človeka, "kde sa usadila fatalita lásky k zemi, do ktorej dobiedzajú pokušenia moderného sveta" (cit. zo záložky knihy *Dom na samom vrchu*). V čase svojho pôsobenia v SNM napísal pre Slovenský rozhlas v Banskej Bystrici i viacero historicko-národopisných relácií.

PhDr. Milan Kiripolský v posledných rokoch pôsobil vo viacerých významných čestných funkciách. Bol členom Asociácie európskych múzeí v prírode na Slovensku, členom Únie múzeí v prírode na Slovensku, členom Výkonného výboru Zväzu múzeí na Slovensku, členom vedeckej rady SNM-EH a predsedom redakčnej rady Zborníka SNM-Etnografia, členom redakčnej rady Slovenského národopisu. Je spolutvorcom spoločného programu a projektu SNM-EM a ďalších muzeálnych pracovísk, zameraného na výskum, dokumentáciu a propagáciu kultúr etnických minorít na Slovensku. Bol zameraným činovníkom v rámci mnohých etnomuzeologických aktivít. Žiaľ, nebolo mu dopriate v nich ďalej pokračovať. Smrť, ktorá ho vykúpila z dlhotrvajúcich bolestí, prerušila všetky jeho tvorivé ambície.

Životné dielo dr. M. Kiripolského ostalo nedopísané. Svedčia o tom i rozpracované

odborné štúdie, novely i zamýšľané projekty, o ktorých sa zmieňoval len zriedkako-mu. Osud mu bol žičlivý, ale často aj veľmi krutý. Odišiel nadaný, pracovitý, osobne skromný, avšak úspešný etnológ, muzeológ, organizátor múzejného života, ale aj literárny umelec, publicista a nadovšetko dobrý človek, spolupracovník a priateľ, ktorý miloval svoju profesiu a prácu. Nevyberal si len svetlé chodníčky, bol náročný voči sebe i druhým, tvrdošijne zanietený za veci a po-

stupy, ktorým veril a venoval svoju energiu, čo mu však vždy neprineslo len sympatie. Často bol neústupný viac, ako konciliantný, no neváhal ustúpiť a zrieknuť sa výhod v situáciách, keď cítil nepochopenie a restriktívne tendencie pozíčne silnejších. Viac-krát sa ocitol v takých životných situáciách. Zaslúži si preto naše uznanie, úctu a svetlú spomienku.

Štefan Mruškovič

KLIMENT ONDREJKA SEDEMDESIATROČNÝ (9. 12. 1929)

Sú chvíle, keď čas letí tak nebadane rýchlo, že si ani nestačíme uvedomovať, ako pribúdajú roky nielen nám, ale i ľuďom v našej bezprostrednej blízkosti. Tak sa stalo, že začiatkom decembra 1999 sa dožíva sedemdesiatky jeden z našich najvýznamnejších žijúcich národopiscov a folkloristov PhDr. Kliment Ondrejka, CSc. Priatelía a kolegovia, ktorí ho poznajú i pod menom Klimko či Klimó, vedia, že je to človek dobrosrdečný, plný záujmu o osudy, životné príbehy, skúsenosti, pravdy a pravdičky ľudí, neúnavný čitateľ a excerpťor historických, národopisných a folkloristických materiálov, monografií miest a obcí, kroník a archívnych prameňov, človek, ktorý po celý život orie na neoraných národopisných a folkloristických poliach a vrchovato zaznamenáva nezaznamenané, pomenúva nepomenované... Človek, ktorý ani dodnes z chuti čo najviac urobiť nič nestratil. Kliment Ondrejka sa narodil 9. 12. 1929 v Liptovských Sliačoch (dnes Sliače) pri Ružomberku, ktoré sú známe bohatými tradíciami slovenskej ľudovej kultúry, umenia, ochotníckeho hnutia i národného života. Pochádza z osemdetnej rodiny. Štátne gymnázium vychodil v Ružomberku (1945-1950) a po maturite pra-

coval rok v matičnom Ústredí národopisných a tanečných ochotníckych súborov. Bol prijatý na Karlovu univerzitu a do Štátneho súboru ľudových piesní a tancov v Prahe, odkiaľ prestúpil na Univerzitu Komenského do Bratislavy, kde ukončil špecializáciu národopis – dejepis. V rokoch 1956-59 pracoval v Osvetovom ústave a absolvoval trojročnú internú aspirantúru (1959-62) na Ústave hudobnej vedy SAV, kde pôsobí aj dnes. Od detstva ho priťahoval folklór a rôznorodé prejavy tradičnej ľudovej kultúry, na čom malo svoj podiel nielen unikátne prostredie rodných Sliačov, ale i pani učiteľka Kubánková, zakladateľka, umelecká vedúca a choreografka prvej sliačanskej folklórnej skupiny (ktorej vedúcim bol neskôr aj Klimko), matka medzinárodne známeho choreografa Juraja Kubánku (dlhoročného Klimkovho priateľa). Už v čase štúdií sa špecializoval na tanečný a hrový folklór, pričom aktívne tancoval v Lúčnici. Od vzniku folklórneho festivalu Východná (1953) sa významne podieľal na jeho formovaní. Pamätníci dodnes spomínajú na jeho nezabudnuteľné Klenotnice ľudovej kultúry, ktoré prinášali do folklórneho hnutia silnú sviežu atmosféru slovenskej dedinskej ľudovej kultúry v jej

rozmanitých regionálnych podobách. Je autorom desiatok tanečných a hrových choreografií. Od študentských čias zapisoval tradičné ľudové i súčasné rozprávania, texty ľudových piesní, zvyky, detské riekanky a hry, ľudové divadlo a národopisne zaujímavé javy života v obciach a mestách celého Slovenska, osobitne i v rodných Troch Sliáčoch. Je autorom desiatok kníh, štúdií a stoviek článkov. V rokoch 1970-85 podnecoval (s E. Medveckou) zberateľské hnutie detských riekaniek, hier, zábaviek, ľudových zvykov Ku prameňom krásy a poznania, ktorého výsledky vydal v 14 zväzkoch pod názvom *Deti deťom* (Osvetový ústav). Vydal súhrnnú prácu o detských hrách na Slovensku so súpisom slovenských detských hier. Jeho posledná knižná publikácia je *Slovník stredoslovenského nárečia z Liptovských Sliáčov a okolia s pôvodmi a hniezdovaním slov* (v spolupráci so Štefanom

Cifrom). Výsledkom jeho celoživotného zberateľského a tvorivého úsilia sú však aj viaceré už napísané, ale, žiaľ, nevydané práce. Stačí spomenúť viac ako 1 000 stránkovú knihu o tanečnom a zábavovom folklóre Slovákov v Maďarsku, či zbierky vyše štyridsaťtisíc slovenských ľudových prísloví. Kliment Ondrejka však tvorí i naďalej a usiluje sa sprístupňovať plody svojho celoživotného úsilia. V súčasnosti dokončuje prácu o dejinách a regionálnom rozčlenení tancov. Na záver zaželajme Klimkovi, aby sa dožil aspoň stovky a aby sa mu dovedy podarilo vydať čo najviac zo zozbieraných a napísaných prác. A to nielen kvôli jeho vlastnému uspokojeniu, ale aj preto, že výsledky jeho zberateľského a spisovateľského úsilia sú jedinečné a nenahraditeľné pre slovenský národopis, folklórne hnutie i literatúru.

Štefan Cifra

PROFESOR DR. LEANDER PETZOLDT JUBILUJE



Náš kolega z ústrednej rakúskej inštitúcie folkloristov a etnológov z Institutu für Europäische Ethnologie/Volkskunde z Univerzity v Innsbrucku, Prof. Dr. Leander Petzoldt oslávil v roku 1999 významné jubileum. Jeho meno je späté a známe nielen organizovaním svetového kongresu ISFNR v roku 1992, ktorého sa veľká časť slovenských folkloristov zúčastnila, ale v komunite európskych folkloristov aj trinásťročnou tradíciou organizovania medzinárodných konferencií k mnohým otázkam európskej folkloristiky v južnom Tirolsku. V roku 1998 zorganizoval 16. konferenciu ISLCR. Jeho meno je späté tiež s dlhoročnou sériou publikácií *Beiträge zur Europäischen Ethnologie und Folklore*, ktorú inicioval (Rad A: Texte und Untersuchungen, Rad B: Tagungsberichte). Pri príležitosti jubilea sa pri-

pájame ku gratulantom, a zároveň chceme aspoň krátko priblížiť jeho najvýznamnejšie práce,

Prof. Dr. L. Petzoldt sa narodil v nemeckom Rennerod/Westerwald 28.8.1934. Študoval germanistiku, anglistiku, geografiu a národopis na univerzitách vo Frankfurte nad Mohanomn, na FU v Berlíne a Mainzi. V roku 1964 promoval u známeho nemeckého folkloristu Lutza Röhricha. V rokoch 1963-65 pracoval na Akadémii vied a literatúry v Mainzi. Po šesťročnej činnosti ako vedecký asistent na novozaloženej národopisnej fakulte vo Freiburgu (1967-1973) sa stal profesorom literárnych vied a národopisu na PH Weingarten (1973-1984). Prof. Dr. L. Petzoldt sa habilitoval v roku 1974 na Univerzite Giessen a získal povest' ordinária pre európsku etnológiu/národopis na Univerzite v Innsbrucku. Pod jeho vedením sa innsbrucký inštitút stal medzinárodným centrom výskumu naratívnych foriem a rozprávačstva.

Vo svojej práci sa zamerl na niektoré problémy európskej etnológie a folkloristiky. Pracovné zameranie Prof. Petzoldta možno zaradiť medzi germanistiku a národopis. Jeho hlavným záujmom je medzinárodný porovnávací výskum rozprávačstva, predovšetkým výskum látky a motívu príbehov a interdependencie literatúry a ľudového rozprávačstva, napr. *Märchen, Mythos. Beiträge zur Literatur und Volkserzählung* (Marburg 1989). Týmito otázkami sa Prof. Petzoldt zaoberal už vo svojej dizertácii *Der Tote als Gast. Volkssage und Exempel (Mŕtvy ako hosť. Ľudová povest' a exemplum)* (= FFC 200, Helsinky 1968). Dokázal, ako sa populárne podanie o pozvanom mŕtvom dostalo už v 14. storočí do exempla kázne a sledoval ovplyvňovanie motívu legendou (o Macariovi) a rôznymi literárnymi, najmä dramatickými spracovaniami (napr. redakcia Exempel, Leontius, Don Juan) a ich spätné vplyvy na iné žánre ľudového básnictva (ľudová pieseň, jednolistové staré tlače, knihy ľudového čítania), napr. tiež v štúdiu *Volksballade, Sage und Exempel* z roku

1967. Na populárne tradovanie povesti mala literatúra len malý vplyv. Právom oddeľuje povest' o pozvanom mŕtvom (doslova o pozvanej umrlejšej hlave) od AaTh 470: *Friends in Life and Death*, ktorému venuje samostatnú rozsiahlu prácu, publikovanú pod týmto názvom v Rhein. Jb. für Volkskunde 19,1969.

Vo viacerých knihách, článkoch v zborníkoch a statiach sa zaoberá historickým potulným speváctvom (pozri bibliografiu). V centre jeho záujmu bol však stále výskum povestí. Už v roku 1969 vydal zbierku so štúdiu *Vergleichende Sagenforschung*. Inštruktívne sú stále jeho návody a viaceré výskumno-historické popisy výskumu povestí a rozprávok, napr. *Tendenzen und Perspektiven der Volksprosaforchung, Die Sagenforschung nach 1945* (1985), tiež *Die Märchenforschung in Österreich, Zur Geschichte der Erzählforschung in Österreich* (1993). Jeho vydané knihy *Deutsche Volks-sagen (Nemecké ľudové povesti, Mníchov 1970, 1978)* a *Historische Sagen (Historické povesti, 2 zv., Mníchov 1975 a 1977)* poskytujú reprezentatívny prehľad o typovej a motivačnej podstate tradovania nemeckých povestí. V usporiadaní nasleduje L. Petzoldt vo *Volkssagen* v modifikovanej forme klasifikačný systém, ktorý spracovala Komisia pre povesti ISFNR 1964. Aj *Historische Sagen* sú usporiadané podľa obsahových kritérií. Podľa možnosti boli čo najviac zahrnuté originálne texty. Podrobné komentáre dávajú okrem všeobecných úvodov do jednotlivých okruhov povestí rozmanité kultúrnohistorické doklady a vysvetlenia. Štandardným dielom sa stala aj jeho *Handbuch zur Sagenforschung, Dämonenfurcht und Gottvertrauen. Zur Geschichte und Erforschung unserer Volkssagen*, 1989 (Príručka na výskumu povestí), ktorá v stručnej forme zobrazuje históriu výskumu od druhej polovice 18. stor., problémy žánrovej typológie, všetky podstatné metodické a teoretické základy, a pritom presahuje oblasť výskumu povestí a rozprávačstva. Autor podrobne rozoberá motiviku povestí. Okrem

obsahového rozdelenia na démonologické a historické povesti zdôrazňuje predovšetkým model tradičnej, psychologicky orientovanej systematiky. Táto vychádza z „príslušnej dominantnosti určitého prostredia, teda z prevládajúceho referenčného rámca“, avšak zohľadňuje aj historický a duchovno-historický vývoj, ako píše v štúdiu *Zur Phänomenologie und Funktion der Sage. Möglichkeiten der Interpretation von Volksagen in der Gegenwart*, 1987.

Viackrát sa L. Petzoldt vyjadruje k mýtizácii ako centrálnemu fenoménu pochopenia tvorby povestí. V práci *Sage als aktualisierter Mythos (Povest' ako aktualizovaný mýtus)*, 1977, vychádzajúc z koncepcie mýtu R. Barthesa ako „spôsobu významu“, ktorý je determinovaný „historicky a medzinárodne“, skúma takéto procesy na príklade populárnych podaní o postavách vládcov. Ukazuje, ako možno určité mýtické tradície znovu a znovu aktualizovať cez dlhé obdobia, a pritom ich prispôbiť aj konkrétnym ideológiám. Že je to len jedna z možných funkcií mýtu, zdôrazňuje autor v ďalšej štúdiu, v ktorej vytvára oblúk od kozmogonického a náboženského významu mýtov v ranných kultúrach až po ich úlohu v našej dobe, a pritom spoznáva ich dnešnú fascináciu ako dôsledok racionalizácie celého života, pribúdajúcej od doby osvietenstva (*Die Geburt des Mythos aus dem Geist des Irrationalismus. Überlegungen zur Funktion des Mythischen in der Gegenwart*, 1983).

S výskumom povestí súvisia jeho početné práce o mágii a démonológii, napr. *Märchen und Magie. Zur Phänomenologie und Funktion magischer Elemente im Märchen*, 1982, tiež *The Universe of Demons and the World of the Middle Ages*, 1998, ako i jeho *Kleines Lexikon der Dämonen und Elementargeister* (Mníchov 1990, 1995), vydaný aj v talianskej mutácii.

Prof. Petzoldt sa stále znova a znova venuje aj v podrobných štúdiách jednotlivým postavám a motívom rozprávania a sleduje, väčšinou vychádzajúc z povesti, vzájomné súvislosti medzi ľudovým rozprávaním a li-

teratúrou, napr. *Tradition und Rezeption. Überlegungen zum Wandeln des Eulenspiegelbilders in der literarischen und volkstümlichen Tradition*, 1979, *Zur Independenz von Literatur und Volksdichtung*, 1982, *Virgilius Magus. Der Zauberer. Vergil in der literarischen Tradition des Mittelalters*, 1995, *Die unschuldig verstossene Ehefrau. Zur Stoff- und Überlieferungsgeschichte des Volksbuchs von "Griseldis" in der mündlichen Tradition*, 1991, *Probleme und Dimensionen des Erzählerischen in der Literatur und Volksdichtung*, 1989 a mnohé ďalšie. Ako vydavateľ množstva regionálnych zbierok, do ktorých zahrnul nespočetné množstvo rozptýlených textov, Prof. Petzoldt sprístupnil širokému publiku ľudové rozprávky mnohých krajín, napr. dvanásťväzkové vydanie *Sagen aus Österreich* (1992-1994) alebo naposledy z edície *Märchen der Welt Märchen von Tieren* (Frankfurt nad Mohanom 1994). Jeho edičná činnosť sa neobmedzuje len na oblasť ľudových povestí alebo rozprávok. Okrem iného vydal *Das Volksbuch von Dr. Faust 1587* (Stuttgart 1981) a reprezentatívne vydanie *Deutsche Schwänke* (Stuttgart 1979), ktoré poskytuje prehľad o fraškách od končiaceho sa stredoveku až po 20. storočie.

Za početné monografie, štúdie, populárnovedecké relácie v rozhlase a filmové dokumenty bol v roku 1989 ocenený prestížnou medzinárodnou cenou *Premio Pitré* (International Prize for Ethnoantropological Studies). Jeho posledná monografia je výsledkom dlhoročnej práce so žánrom povestí *Einführung in die Sagenforschung*. (Konstanz 1999).

V roku 1999 bol pri príležitosti 65. narodenín Prof. Dr. L. Petzoldta vydaný slávnostný zborník medzinárodného charakteru, ktorý má 765 strán, *Ethnologie und Folklore im internationalen Kontext*. Ed. Ingo Schneider (Frankfurt nad Mohanom, N.Y. 1999), v ktorom sú publikované aj štúdie slovenských kolegov.

Priestor "laudatia" dovoľuje len malé zastavenie k rekapitulácii bohatého diela ju-

bilanta. My sa pripájame ku gratulantom s úprimným želaním dobrého zdravia, tvorivých síl na realizáciu budúcich plánov vo vedeckej, pedagogickej, ale aj medzinárod-

ne-organizačnej činnosti. "Ad augusta per angusta!"

Zuzana Profantová

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA PROF. Dr. LEANDRA PETZOLDTA

- Märchen, Mythos. Beiträge zur Literatur und Volksdichtung. Marburg 1989.
- Volksballade, Sage und Exempel. In: Jb. f. Volksliedforschung 12 (1967), 103-140.
- AT 470: Friends in Life and Death. Zur Psychologie und Geschichte einer Wundererzählung. In: Rhein. Jb. f. Volkskunde 19 (1969), 101-161.
- Bänkelsang. Vom historischen Bänkelsang zum literarischen Chanson. (Sammlung Metzler, Realien zur Literatur, Bd.130). Stuttgart 1974.
- Die freudlose Muse. Quellen und Materialien zum historischen Bänkelsang. Stuttgart 1978.
- Bänkellieder und Moritaten aus drei Jahrhunderten. Texte und Noten mit Begleit-Akkorden. Frankfurt a. M. 1982.
- Bänkelsang. In: Handbuch des Volksliedes. Bd. 1. München 1973, 235-291.
- Bänkelsang. In: EM 1 (1977), 1177-1191.
- Der Niedergang eines fahrenden Gewerbes. In: Festschrift für Robert Wildhaber. Schw. Arch. f. Völkde. 68-69 (1972-73), 521-533.
- Soziale Bedingungen des Bänkelsangs im 17. bis zum 19. Jahrhundert. In: Ballade, Bänkelsang und Song. Berlin 1972, 13-24.
- Forschungen zum Bänkelsang im europäischen Rahmen. In: C.Laforte (Hrsg.): Ballades et chansons folkloriques, Actes du Congres Quebec 1989, 115-124.
- Tendenzen und Perspektiven der Volksprosa-forschung. Die Sagenforschung nach 1945. In: Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde 26 (1985/86), 69 – 91.
- Die Märchenforschung in Österreich. In: D. Röth u. W. Kahn (ed.): Märchen und Märchenforschung in Europa. Frankfurt/M. 1993, 170 – 179.
- Zur Geschichte der Erzählforschung in Österreich. In: Schmitt, Christoph (Hrsg.): Homo Narrans. Studien zur populären Erzählliteratur. Festschrift für Siegfried Neumann. Münster 1999, 109-136.
- Sammlung, Klassifizierung und Dokumentation von Volksprosa. In: Pöttler, B. u. a.: Innovation und Wandel. Festschrift für Oskar Moser zum 80. Geburtstag. Graz 1994, 279-295.
- Dämonenfurcht und Gottvertrauen. Zur Geschichte und Erforschung unserer Volkssagen. Darmstadt 1989. – Überarbeitete Neuauflage u. d. T. Einführung in die Sagenforschung. Konstanz 1999.
- Zur Phänomenologie und Funktion der Sage. Möglichkeiten der Interpretation von Volkssagen in der Gegenwart. In: Lares III, 4 (1987), 455-472.
- Sage als aktualisierter Mythos. In: Wirkendes Wort 27 (1977), 1-9.
- Die Geburt des Mythos aus dem Geist des Irrationalismus. Überlegungen zur Funktion des Mythischen in der Gegenwart. In: Antiker Mythos in unseren Märchen. Hrsg. v. W. Siegmund. Kassel 1983, 148-159.
- Märchen und Magie. Zur Phänomenologie und Funktion magischer Elemente im Märchen.

- In: Jb. für Volksliedforschung 27/28 (1982/83), 28-39.
- Magie. In: EM 9, 2-13.
- Magisches Weltbild. In: EM 9, 19-24.
- The Universe of Demons and the World of the Middle Ages. In: L. Petzoldt und P. Neubauer (ed.): Demons. Mediators between this World and the Other. Frankfurt a. M., Berlin, N.Y. 1998 (Beiträge zur E. E. und Folklore, Reihe B, Bd. 8), 13-26.
- Piccolo Dizionario di Demoni e Spiriti elementari. Napoli 1995.
- Tradition und Rezeption. Überlegungen zum Wandel des Eulenspiegelbilders in der literarischen und volkstümlichen Tradition. In: Schweizerisches Archiv für Volkskunde 75 (1979), 203-211.
- Zur Interdependenz von Literatur und Volksdichtung. In: Österr. Zeitschrift für Volkskunde 85 (1982), 266-276. (Festschrift für Richard Beitzl.)
- Die Haare der Saligen. Wanderungen und Wandlungen eines dämonologischen Motivs in Literatur und Volksdichtung. In: Petzoldt, Leander a S. de Rachewiltz (vyd.): Der Dämon und sein Bild. Berichte und Referate des dritten und vierten Symposiums zur Volkserzählung. Brunnenburg/Südtirol 1986/87. Frankfurt a. M. 1989. (Beiträge zur Europäischen Ethnologie und Folklore. Reihe B. Bd. 2), 85-102.
- Virgilius Magus. Der Zauberer. Vergil in der literarischen Tradition des Mittelalters. In: Bausinger, Hermann und Ursula Brunold-Bigler (ed.): Hören, Sagen, Lesen, Lernen. Festschrift für Rudolf Schenda. Frankfurt 1995, 549-568.
- Albertus Magnus. In: EM I., 225-261.
- Albertus Mag(n)us. Albert der Große und die magische Tradition des Mittelalters. In: Müller U. a W. Wunderlich (vyd.): Mittelalter-Mythen, Bd. 3 (v tlači).
- Griseldis. In: EM 6, 208-212.
- Die unschuldig verstossene Ehefrau. Zur Stoff- und Überlieferungsgeschichte des Volksbuchs von „Griseldis“ in der mündlichen Tradition. In: G. Augst. a. i. : Festschrift für Heinz Engels zum 65. Geburtstag. Göppingen 1991, 64-82.
- Probleme und Dimensionen des Erzählerischen in der Literatur und Volksdichtung. In.: L. Röhrich a E. Lindig (vyd.): Volksdichtung zwischen Mündlichkeit und Schriftlichkeit (Scriptoralia 9). Tübingen 1989, 67-81.
- Sagen aus Österreich. Diederich 1992-1994. Märchen von Tieren. Frankfurt am Main 1994. Einführung in die Sagenforschung. Konstanz 1999.

PROBLÉMY MEDZIGENERAČNÉHO PRENOSU HODNÔT KULTÚRY

Senecké jazera 15.-16.6.1999

Opäť nás do vlúdneho a pre odborné diskusie podnetného prostredia Seneckých jazier pozvala Hana Hlôšková, vedúca jedného z grantových projektov ÚEt SAV (VEGA č. 2/5073/98), tentoraz pri príležitosti zaujímavého podujatia „*Problémy medzigeneračného prenosu hodnôt kultúry*“. Téma se-

minára pre etnologickú debatu nielen príťažlivá, ale na prvý pohľad aj ľahko uchopiteľná. Veď o probléme medzigeneračného prenosu hodnôt kultúry sme (etnografi, folkloristi) už veľa písali. Dopolosal napospol uvedomovaná a často konštatovaná skutočnosť o medzigeneračnej kontinuite

tradícií sa však odrazu ukázala z iného zorného uhla. Ako staronový problém, ktorý ponúka návrat a prehodnotenie doteraz vyslovených záverov a dosiahnutých poznatkov. Toto konštatovanie zarezonovalo v úvodnom, hodnotiacom, problémovo vyčerpávajúcom a na riešenie nových podnetov invenčnom referáte H. Hlôškovej: *Problematika medzigeneračnej transmisie z pohľadu etnológie*. Z prezentovaných myšlienok zaujalo pozornosť nielen akcentovanie aktuálnosti problematiky seminára, ale najmä uvedenie si možnosti, či zda skôr potreby návratu už k doteraz publikovaným prácam (archívom) obsahujúcim veľké penzum reálií, poskytujúcich možnosť a priestor prehodnotenia v nových súvislostiach. Referentka neostala len v rovine všeobecného konštatovania vo vzťahu k problematike fungovania transmisie hodnôt kultúry, ale na konkrétnych príkladoch poukázala na možnosti jej riešenia: napr. problém smerovania transmisie, ktorý sa doposiaľ sledoval predovšetkým v rovine “starí- mladi”, ale upozornila i na odovzdávanie kultúrnych hodnôt aj v opačnom smere; funkcia rodiny, ale aj iných sociálnych skupín, inštitúcií pri transmisii, otázka stabilných a variabilných zložiek procesu transmisie, znaky sebaidentifikácie jednotlivých generácií a ich miesto v prenose hodnôt kultúry, mechanizmy prenosu hodnôt vo vzťahu k súčasnému obdobiu. Ako zvlášť naliehavé sa ukazuje reflektovanie donedávna (zo známych príčin obdobia charakterizujúceho 50. roky v našej spoločnosti) nie dostatočne prízvukovanej skutočnosti – násilného prerušenia tradícií, ktoré spôsobilo vákuum v kontinuite odovzdávania hodnôt (ak aj nie celkom, tak aspoň stratu možností, či priestoru ich demonštrácie a uplatnenia). Napokon v úvodnom referáte obsiahnuté myšlienky – akoby podľa vopred vypracovaného “scenáru”- rezonovali aj v jednotlivých referátoch seminára. Nie je to výčitka, ale skôr potešiteľná realita, ktorá potvrdzuje, že nastolený problém konferencie, sústreďujúci sa na medzigeneračnú transmisiu kultúrnych

hodnôt, zamestnáva myseľ jednotlivých bádateľov v približne zhodných “súradniciach”. Ukázali to jednotlivé referáty, ktorých autori sa sústreďovali jednak na rozpracovanie všeobecných pojmov a aspektov sprevádzajúcich proces prenosu kultúrnych hodnôt, jednak na príklade konkrétnych javov smerovali k ústrednej problematike seminára. K prvej skupine možno priradiť vystúpenia B. Beneša: *Hodnotové interference človek – spoločnosť – ľudová tradícia* a Z. Profantovej: *Komunikačný a behaviorálny aspekt transmisie kultúrnych noriem a hodnôt*.

Prvý referujúci sa na problematiku pozrel cez optiku semiotiky, pričom charakterizoval kategóriu hodnoty v jej kultúrnohistorickej podmienenosti. Na mnohých konkrétnych príkladoch poukázal i na princípy odovzdávania informácií vo vzťahu oficiálnej a neoficiálnej kultúry. Druhý referát sa zamerail na viaceré exkurzy do minulosti, ktorými autorka akcentovala vzory etikety a konvencie a ich uplatnenia v správaní ľudí pri spoločenskom styku. Tieto kategórie charakterizovala ako verbálno-gestovo-mimickú komunikáciu. Jednotlivé formy komunikácie ilustrovala konkrétnymi príkladmi (predovšetkým paremiologickým materiálom, s ktorým už dlhšie obdobie pracuje). Prízvukuje pritom voľbu “zdvorilostnej stratégie” (gramatika a jazyk etikety, konvencionalizované kliše vyjadrovania a pod.), ktorá je nielen dôležitá na priame vyjadrenie obsahu myšlienok a želaní, ale aj konvenuje oslovovanému subjektu. Pozornosť zaujali referáty, ktoré tému seminára dokumentovali na konkrétnych príkladoch vlastných terénnych výskumov, ako aj publikovanej literatúry. M. Moravcová v refráte *Autostereotyp v medzigeneračnej výmene* priniesla zaujímavé výsledky dotazníkového výskumu vykonaného u školskej mládeže, ktorého podklady mali slúžiť na vypracovanie metodiky výučby občianskej náuky. R. Stoličná načrela do svojich systematických výskumov stravy v širších kontextoch sociálnej kultúry. Vo svojom referáte *Nie-*

ktoré aspekty medzigeneračného prenosu hodnôt a noriem kultúry sa podujala na základe anketového výskumu sústrediť pozornosť na spoločné stravovanie rodiny. Analýza vychádza z porovnania tradičných modelov stravovania v rurálnom a mestskom prostredí rôznych sociálnych a spoločenských vrstiev. Z výsledkov výskumu zaujalo umiestnenie stola a frekvencia spoločného stravovania rodiny, dodržiavanie tradičného zasadacieho poriadku pri stolovaní, frekvencia modlenia pred jedením v mestskom a rurálnom prostredí, repertoár jedenia, dodržiavanie pôstu a ďalšie problémy. Z doteraz analyzovaných údajov sa prikláňa referentka k úlohe rodiny v transmisii kultúrnych hodnôt. Na základe materiálu z troch lokalít západného, stredného a východného Slovenska (Závod, Dobrá Niva, Torysky) priniesla V.Feglová doterajšie vyhodnotenie etnograficko-sociologicky orientovaného výskumu *Poznámky k volebnému správaniu mladej generácie*, ktoré realizovala po posledných parlamentných voľbách. Doterajšie vyhodnotenie materiálu, pochádzajúceho z troch odlišne konfesiónálne a sociálne štrukturovaných lokalít, signalizuje viaceré zaujímavé poznatky týkajúce sa zmeny preferencií vo výbere strán v posledných voľbách, odlišné indikátory ovplyvňujúce inklináciu k politickým stranám (napríklad vzor rodičov, občianske združenia, cirkevné spolky, rovesníci, názor miestnej samosprávy). Referentka globálne konštatovala politickú nevyhranenost mladej generácie, nízky stupeň informovanosti o politickom dianí na vidieku, pravdepodobne oslabujúci vlastné rozhodovanie pri voľbách. Z tohto dôvodu možno predpokladať aj veľký vplyv miestnej samosprávy na volebné rozhodovanie a správanie obyvateľov. Zaujímavý pohľad, ladený ako prípadová štúdia, si k problematike seminára zvolila J.Pospíšilová, ktorej príspevok *Život a muzeum Šedého Vlka z Návojných* dokumentuje príklad rodinnej kultúrnej transmisie. Vo svojom vystúpení vhodne skĺbila vlastný materiál filmového dokumentu nakrútený v prostre-

dí Bielych Karpát, v lokalite Návojná, so závermi výskumu pôvodne trojgeneračnej rodiny Petra Káňu, v ktorom dokumentovala vzťah jednotlivých generácií k ľudovým tradíciám. Pútavé rozprávanie v prostredí rodnej chalupy – múzea rodiny Káňových autenticky dokladá mechanizmus konkrétneho uchovávaní kultúrnych hodnôt. Na príklade konfesiónálne zmiešanej obce Ladomírová (gréckokatolíci a pravoslávni) sa sústredila Z.Beňušková na problém: *Medzigeneračné vnímanie konfesiónálnych vzťahov*. Skôr ako pristúpila k prezentovaniu výsledkov výskumu, predložila otázku definície a reflektovania pojmu religiozity. Autorka sa prikláňa k názoru, že religiozitu možno vnímať nielen ako pocit, inklináciu k určitému vierovyznaniu, ale aj ako systém znakov. Toto konštatovanie v referáte dokladá konkrétnymi príkladmi identifikácie obyvateľstva k vierovyznaniam v obci (napr. navonok – plagáty, letáky, iná tlač, v povedomí veriacich – cirkevný kalendár, bohoslužobný jazyk, jedlá a iné symboly, história a peripetie cirkvi). V koreláciách s tým si ďalej všima generácie reflektovanie rozdielnej konfesiónálnej príslušnosti, konzervatívnot v praktizovaní cirkevného kalendára a uchovávaní bohoslužobného jazyka (staroslovienčiny), konfesiónalnu sobášnu endogamiu u príslušníkov oboch cirkví. Blok referátov opierajúcich sa o folklórne žánre otvorila Z.Vanovičová, ktorá sa rozhodla obrátiť pozornosť na doposiaľ nie veľmi spracovanú oblasť *Písomné a ústne tradovanie v rodine*. Predmetom jej úvah boli písmačké výtvy, prerozprávanie o zažitom, ktoré sa uchovali v písomnej tvorbe a neraz slúžili ako podnet pre ďalšie ústne podanie. Cennú súčasť referátu tvorila pasáž k historiografii písmačkej literatúry na Slovensku v kontexte s inými krajinami. Referát E.Krekovičovej sa opieral o dlhoročné výskumy slovenských enkláv v Maďarsku. Tentoraz sa rozhodla bližšie osvetliť *Vzťah identity folklóru Slovákov v Maďarsku z aspektu medzigeneračnej transmisie*. Dôverná znalosť folklórneho materiálu –

piesňovej tvorby, ako aj jeho nositeľov, umožnila vyslovenie názorov v otázke tzv. vekovej cyklizácie a transmisie repertoáru: staršia generácia – uchováajúca tradície, stredná – aktuálne uchovávanie repertoáru v čase, najmladšia generácia – nové prvky repertoáru. Trojica autoriek Z.Jelínková, J.Kosíková a M. Toncrová prezentovali pohľad na časť dlhoročných výskumov z Horňácka *Mechanizmus mezigeneračného prenosu folkloru*. Referát, ktorý sa opieral o vzácné filmové záznamy ľudových horňáckych tancov, ale i polky, valčíka, “starosvetských a sedláckych” tancov prezentoval proces transmisie tradícií v rodine Miškeříkovcov v priebehu piatich generácií (ešte v tretej generácii bez znalosti nôt), ktorá sa muzicírovaním nevenovala len ako možnosť zarábku, ale predovšetkým zo záľuby. Originálny spôsob interpretácie témy sympózia, na aký sme už dávnejšie zvyknutí, zvolil M.Mušinka vo svojom referáte *Mezigeneračný prenos hodnôt ľudovej kultúry v obci Kurov a 30 ročná činnosť folklórnej skupiny Kurovčan*. Na pozadí genézy vzniku folklórnej skupiny (zakladateľ sám autor) prezentoval referát konkrétne formy transmisie kultúrnych hodnôt. Ako príklad uvedieme: zhotovovanie kostýmov zverili staršej žene, ktorá sama priniesla materiál, obuv ušil 80-ročný majster, rekvizity pripravili miestni obyvatelia, ktorí ich pri obradoch sami používali (“džatko”, kohút a i.). Vystupovanie v súbore sa stalo prestížou obyvateľov obce, ktorí sa zoskupujú už z radov inteligencie. Snahu o transmisiu kultúrnych hodnôt dokumentoval sám autor, ktorý sa podujal na účinkovanie (starejší), avšak s podmienkou, že mu “nevesta” musela vyšší “ručník”. Príspevok J. Darulovej: *Kontinuita a zmeny transmisie kultúrnych hodnôt* sa opiera o výskumy v urbánnom prostredí v korelácii s vidiekom, na príklade rodín po-

chádzajúcich z Banskej Bystrice a z Horehronia. Na vybraných javoch kultúry dokumentuje proces prerušenia kontinuity transmisie, nielen ako dôsledok migrácie z vidieka do mesta, ale aj v koreláciách s procesom urbanizácie, kolektivizácie. Snahu o zachovanie kontinuity dokumentuje na príklade stolovania, jedálneho lístka a odevu v súvislosti s návratom obyvateľov mesta do rodného vidieka. V referáte si všíma aj podiel inštitúcií na transmisii kultúry (škola, obecný úrad, politické strany, konkrétne Slovenská národná strana). V závere vyslovuje konštatovanie, že tento proces nie je ani tak snahou o obnovu tradícií, ale skôr reakciou na vkusové normy obyvateľstva v súčasnom období. Záver seminára upriamil pozornosť na problém dieťaťa ako odrazu rodinného života, ktorý prezentovala A.Šalíngová v referáte *Dieťa v hodnotovom rebríčku súčasnej rodiny*. Na základe vybraných modelov rodín dokumentuje autorka ambície rodičov v procese socializácie dieťaťa, vytváranie priestoru a podmienok na vzdelanie, možností podnietiť kreativitu. Vo svojom vystúpení sa dotýka aj problémov súčasnej rodinnej výchovy, keď napriek premyslenej stratégii výchovy detí ostáva tento “ideál” len stimulom a v niektorých prípadoch i prejavom ctižiadosti rodičov dosiahnuť vo výchove viac, ako sa dostalo im v detstve. Ako ukázali jednotlivé referáty, problematika seminára sa dotkla aktuálnej a dôležitej témy, ktorá otvára zaujímavé pole bádania. Ostáva zaželať organizátorom podujatia, aby sme mali čo najskôr možnosť prečítať publikované referáty, ktoré zaiste podnietia záujem širšieho okruhu bádateľov a na základe už zhromaždených poznatkov prispieť k osvetleniu procesov mezigeneračnej transmisie hodnôt kultúry.

Magdaléna Paríková

3. CELOSLOVENSKÝ SEMINÁR ETNOLÓGOV – MÚZEJNÍKOV

V dňoch 19. – 20. októbra 1999 sa pod záštitou Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV a Zväzu múzeí na Slovensku uskutočnilo v poradí už tretie odborné stretnutie etnológov–múzejníkov. Jeho usporiadateľom bolo Záhorské múzeum v Skalici a témou *Kresťanské sviatky a ľudová kultúra*.

Z osemnástich prihlásených referátov odznelo deväť, z toho dva nie v podaní ich autorov. Jedna tretina referátov sa venovala fenoménu púťí, dva referáty spracovali sakrálne motívy na predmetoch materiálnej kultúry, ďalšie dva sa zaoberali priamo sakrálnymi predmetmi, témou posledných dvoch referátov boli cirkevné sviatky a ústna slovesnosť. Aj napriek značne zníženému počtu referátov a príjemnej uvoľnenej atmosfére bol čas vymedzený na diskusiu plne a odborne využiteľný. Okrem účasti pracovníkov múzeí zo Slovenska obohatila seminár aktívna prítomnosť kolegov z Čiech (Praha, Čelákovice), Moravy (Strážnice, Hodonín) a Maďarska (Békéscsaba).

Z hľadiska témy bol veľmi podnetný referát poslucháčky záverečného ročníka etnológie N. Veselskej *Revitalizačné a inovačné prvky v cirkevných sviatkoch* (Katedra etnológie FFUK Bratislava). Autorka v referáte zhrnula a vyhodnotila výsledky výskumu v rímskokatolíckej farnosti Lamač (mestská časť Bratislavy) po roku 1993, keď farnosť získala nového kňaza. Stredobodom záujmu bolo postavenie a úloha jednotlivca, jeho vplyv a spätné väzby s kolektívom. Ako ukázal výskum, najviac determinujúcim faktorom vzniku nových aktivít (akadémia v kostole dňa 8. 12., spoločné víťanie Nového roka, fašiangová zábava pod patronátom kňaza atď.), či inovácie alebo obnovenia starších aktivít (pôvodný obsah omše získal novú formu – spev moderných gospelových piesní) bol v tomto prípade

jednotlivec – miestny kňaz. Prínosné bolo aj sledovanie hodnotenia a postojov príslušníkov viacerých vekových skupín k aktivitám farnosti.

Referát I. Danterovej *Kresťanské sviatky a ľudová kultúra* (Dudvážske múzeum Galanta) sa zaoberal významom svätenín v ľudovej kultúre. Po úvodnom prehľade sporej odbornej literatúry k danej problematike a definovaniu pojmu sväteniny nasledovali príklady konkrétnych svätenín a ich významu v obciach regiónu Galanty. Autorka sa nezaoberala skupinou votívnych predmetov, ktorých zaujímavá zbierka sa nachádza v Mariologickom múzeu v Šaštíne – druhom najväčšom pútnickom stredisku na Slovensku.

E. Skružný (Městské muzeum Čelákovice) vo svojom príspevku podal informácie o výskumných, publikačných a výstavných aktivitách múzea v súvislosti s témou seminára.

Príspevok O. Krupu *Rola a význam balady o hľadaní nocľahu v spievaní pod oknami počas Vianoc* (SVÚ Békéscsaba) rozoberal na základe porovnania v rímskokatolíckych a evanjelických a. v. lokalitách Maďarska význam a miesto balady o hľadaní nocľahu tak vo forme spievania pod oknami na Štedrý večer, ako aj vo forme spevu v rodinnom kruhu po večeri v ten istý deň. Príčinou pretrvávania balady do súčasnosti je aj snaha katolíckej cirkvi, ktorá text balady zaradila do náboženskej výuky na školách v maďarskom jazyku. Na druhej strane v slovenskom jazyku sa balada najdlhšie zachovala v obciach s obyvateľstvom evanjelického a. v. vierovyznania.

Veľmi ilustratívny a bohatý na materiál bol referát K. Bugarovej s názvom *Križe a Božie muky okolia Košíc* (Východoslovenské múzeum Košice) doplnený množstvom kvalitného obrazového materiálu. Cez his-

tóriu stavby prícestných krížov v Košiciach a okolí (autorka uviedla približne 50 doteraz zmapovaných lokalít), dôvody ich stavby a autorov (zaujímavý bol poznatok, že v prípade vystaľovalcov do Ameriky, tzv. "amerikánov", bolo postavenie kríža vyjadrením vyššej sociálnej a spoločenskej úrovne jeho majiteľa) nás referát oboznámil s jednotlivými druhmi krížov a ich formami. Kritériom delenia do skupín bol odlišný materiál použitý pri výrobe krížov. Prícestné kríže autorka nechápala len ako drobné sakrálné stavby bez širších súvislostí. Pri výskume zaznamenala aj miestne rozprávania viažúce sa k histórii krížov a vzťah obyvateľov k nim, ktorý je manifestovaný zachovávaním niektorých obyčajov.

Vzájomné ovplyvňovanie ľudovej a cirkevnej hudby si všimol referát P. Michaloviča *Hudba a spev v cirkevných slávnostiach a púťach* (Záhorské múzeum Skalica). Najväčšie prepojenie týchto dvoch skupín sa dosiahlo v umení baroka, predovšetkým v tvorbe františkánskeho rádu. Na západnom Slovensku k významným predstaviteľom tejto tvorby patrila osobnosť pátra Bajana (1721 – 1792) a pátra Zruneka (1736 – 1789). Blízky vzťah cirkevného a ľudového v hudbe sa prejavil v obľube rovnakého žánru v oboch prostrediach (vianočné piesne, tzv. pastoraľe), prieniku hudobného inštrumentára ľudového prostredia (gajdy, písňaly, husle ...) do cirkevnej hudby, ako aj účasťou napr. dychových hudieb v kresťanských procesiách.

M. Zajíčková vo svojom vystúpení na tému *Cesty pútnikov zo Záhoria* (Záhorské múzeum Skalica) poskytla podrobný prehľad pútnických miest a ciest smerovania pútnikov na západnom Slovensku (referát bol doplnený početnými názornými mapkami). Púte rozdelila v časovej nadväznosti do štyroch skupín podľa použitého dopravného prostriedku. Stredobodom záujmu autorky bolo obdobie rokov 1900-1956, keď pútnici používali kombinovanú dopravu (pešo a železnicou). Kritériom delenia púť na púte nadregionálne, regionálne a zahraničné bola

šírka záberu ich pôsobnosti. Ako dobré východisko pre ďalší výskum fenoménu púť na Slovensku môže v budúcnosti poslúžiť v referáte zhrnutý súbor možných prameňov.

V súlade so snahou súčasnej etnológie upriamiť pozornosť predovšetkým na človeka (jednotlivca aj kolektív) a jeho vzťahy k okolitým javom sa niesol referát V. Praženicovej *Strediská mariánskeho kultu v oblasti severozápadného Slovenska a ich vplyv na ľudovú kultúru* (Považské múzeum Žilina). Výskum dvoch pútnických stredísk – Višňového a Rajeckej Lesnej priniesol mnohé zaujímavé zistenia. Prínosom púť bola v minulosti najmä duchovná obnova v období medzi dvoma významnými sviatkami cirkevného kalendára – Veľkou nocou a Vianocami. Každoročným opakovaním sa vžila snaha a ochota poskytnúť prístrešok prichádzajúcim pútnikom. Nové kontakty z viac či menej vzdialených územných oblastí prinášali trvalé vzťahy. Boli to nielen dlhoročné priateľstvá rodín, ktoré fungovali na recipročnom princípe (rodina, u ktorej sa ubytovali v mieste púte bola zvyčajne na Hody pozvaná na návštevu do miesta bydliska rodiny putujúcich), ale aj manželské zväzky. Prostredie pútnického miesta poskytovalo príležitosť lokálnej prezentácie (prostredníctvom odevu), vychovávalo k tolerancii a národnostnej znášanlivosti (strediská navštevovalo aj nemecké obyvateľstvo). Púť bola dôležitým socializačným prvkom v živote jednotlivca. Okrem duchovnej stránky boli naplnené aj materiálne potreby ľudí. Rajec ako významná remeselnícka oblasť ponúkal v minulosti široký sortiment výrobkov, ktoré boli výhodným obchodným artiklom práve na púťach. V súčasnosti (po roku 1989) prišlo v skúmanej oblasti k obnove pútnických miest. Dôležitú úlohu zohráva najmä osobnosť kňaza, ale aj dobre premyslená a cielená reklama, ktorá môže plniť naozaj pozitívnu funkciu (v oblasti Rajca spôsobila obnova pútnického strediska Rajecká Lesná všeobecný rozvoj turizmu).

Na konkrétnych príkladoch z fondov viacerých slovenských múzeí sa Z. Mintalová v príspevku *Zobrazovanie svätcov a svätíc na cirkevných a obradových textíliách* (SNM – Etnografické múzeum Martin) zaoberala históriou, používanými technikami vyšívaní a zobrazovanými sakrálnymi motívami na textíliách (pašiové výjavy, výjavy zo života Ježiša Krista, Panny Márie, postavy patrónov). Staršie tendencie zachovať určitý druh techniky (plastická výzdoba od polovice 15. storočia), či motiviku (zánik sakrálnych a vznik profánnych motívov s nástupom renesančného myslenia) boli narušené obdobím 19. a 20. storočia. Vyšívanie sakrálnych a obradových textílií sa presúva do vidieckeho prostredia, čo prináša rôznorodosť techník, farebnosti a motívov.

Posledný prednesený referát D. Nociarovej *Kresťanské inšpirácie v ľudovom výtvarnom prejave obyvateľov Novohradu* (Novohradské múzeum Lučenec) zhodnotil výskyt sakrálnych prvkov na zbierkovom materiáli z fondu múzea (zaujímavé sú pôvodné tlačky vsadené do hlinených, bohato plasticky zdobených rámov) a na materiáli z terénneho výskumu interiéru obydlí. Referát sa okrajovo zaoberal rozdielmi v uplatňovaní kresťanských inšpirácií v rímskokatolíckych a evanjelických a. v. obciach Novohradu.

Skúsenosti tohtoročného odborného seminára ukázali, že aj napriek určitým vý-

hradám voči témam niektorých referátov z hľadiska vhodnosti či nevhodnosti ich zaradenia do výskumnej práce múzejného pracovníka je aj výskum takejto problematiky potrebný na obohatenie a doplnenie celkového pracovného záberu etnológa v múzeu. Pre tematické zameranie tohtoročného seminára bola prínosom prítomnosť zástupcu evanjelickej a. v. cirkvi.

V rámci programu bolo zorganizované slávnostné prijatie na Mestskom úrade u primátora mesta Skalica. Pre odborníka-etnológa je takéto, v podstate neformálne stretnutie príležitosťou získať veľa informácií o súčasnom živote mesta. Z iniciatívy usporiadateľov mali všetci prítomní možnosť prezrieť si stálu expozíciu Záhorskeho múzea i dve výstavy a navštíviť farský kostol sv. Michala (s pozoruhodnou zbierkou barokových cechových oltárov). Mimochodom, v Skalici sa nachádza dvanásť rímskokatolíckych a jeden evanjelický a. v. kostol. Keďže semináru mimoriadne prišlo počasie, prešli sme sa aj po miestach dávnej histórie mesta.

Zostáva len dúfať, že návrh usporiadať ďalší ročník odborného seminára v Kysuckom múzeu v Čadci bude naplnený, a tak sa opäť bude môcť zúčastniť a zviditeľniť niekedy skrytá, ale tým nie menej užitočná celoročná práca etnológov–múzejníkov.

Regína Vidová

MEDZINÁRODNÝ SEMINÁR “CHORVÁTSKE ČIPKY V EURÓPE” (Lepoglava 24.-26. september 1999)

Lepoglava, mesto v severozápadnom Chorvátsku neďaleko Varaždína, je známe tradíciou pletenia paličkovaných čipiek. Ich pôvod je pravdepodobne sakrálny a súvisí s rádom paulínov, ktorých kláštor bol v 17.–18. storočí centrom vedy a umenia severného Chorvátska.

V dňoch 24.-26. septembra 1999 sa v Lepoglave konal v poradí III. Medzinárodný festival čipky. Organizátormi boli mesto Lepoglava a Turistička zajednica tohto mesta. Záštitu nad ním mali Varaždínska župa, Ministerstvo kultúry a Ministerstvo turizmu Chorvátskej republiky. Najvyššou autoritou

zaštitujúcou toto podujatie bol prezident Fraňo Tužman. Predstavitelia komunálnej politiky povýšili festival na prestížnu záležitosť mesta, Varaždínsky filatelistický klub dokonca vydal pri príležitosti seminára pamätnú obálku a príležitostnú poštovú pečiatku.

V rámci festivalu sa uskutočnili viaceré podujatia. Súčasťou jeho otvorenia bola výstava z histórie a súčasnosti paličkovanej čipky v Lepoglave, spojená s malou módnou prehliadkou. Druhá samostatná výstava prezentovala čipky Chorvátska a krajín, z ktorých pochádzali jednotlivé zahraničné delegácie – z Maďarska, Nemecka, Rakúska, Slovenska, Slovinska a z Talianska. Hoci prevahu mala paličkovaná čipka, súčasťou výstavy bola aj šitá čipka z ostrova Pag a čipky z ostrova Hvar, zhotovené z vláken agáve kombináciou techniky tenerifa a sieťovania. V miestnej galérii bolo možné vidieť ukážky zhotovovania čipiek z chorvátskych čipkárskych stredísk Lepoglava, Sveta Marija a Pag.

Významné miesto medzi škálou podujatí festivalu mal medzinárodný seminár na tému *Chorvátske čipky v Európe*. Organizovala ju Katedra etnológie Filozofickej fakulty v Záhrebe, ktorú zastupovala dr. Tihaňa Petrović. Úvodom predstavila zborník príspevkov z II. Medzinárodného festivalu čipky v Lepoglave (1998), nazvaný *Hrvatske čipke – nova istraživanja* (Chorvátske čipky – nové výskumy).

Na tohtoročnom seminári odznelo celkovo 13 príspevkov, v ktorých sa väčšinou, aj napriek hlavnej téme, venovali chorvátski autori čipkám v Chorvátsku. Zahraniční referujúci pochádzali z Nemecka, Rakúska, Talianska a Slovenska.

Prvý referát Marianne Stang (Nemecko) priniesol fundovaný, rozsiahly a diapozitívmi bohato dokumentovaný prehľad druhov paličkovanej čipky v Nemecku až po jej súčasné využitie vo voľnej tvorbe. Dva nasledujúce príspevky sledovali niť možného prepojenia slovenskej a chorvátskej čipky prostredníctvom chorvátskej migrácie na západné Slovensko v 16. storočí – Oľga Danglová v polohe historickej, Juraj Zajonc

v polohe súčasnej podoby čipkárstva v Chorvátskom Grobe, v lokalite silne zasiahnutej chorvátskym osídlením. Cesty prepojenia, vzhľadom na chýbajúci dôkazový materiál zo starších období, sú však dnes už ťažko rekonštruovateľné.

Referát Rakúšanky Renate Rother sa v retrospektíve vrátil k histórii čipkárstva v bývalej Rakúsko-uhorskej monarchii, k úlohe Márie Terézie a Jozefa II. v jeho rozvoji. Pod záštitou monarchie vznikla čipkárska škola vo Viedni, v rámci podpory domáceho priemyslu sa organizovali čipkárske kurzy a rozvíjal sa podomový obchod. V 20. storočí došlo k obnove starých čipkárskych škôl a v súčasnosti sa propaguje založenie strednej čipkárskej školy vo Viedni.

Charakteristickou črtou čipky a čipkárstva v Chorvátsku bolo, že centrami výroby a odbytu boli pôvodne ženské kláštory. Je potom prirodzené, že vlastníkom najväčšej a najcennejšej zbierky chorvátskych čipiek je katedrála v Záhrebe. Práve o čipkách v klenotnici tejto katedrály bola reč v príspevku rehoľnej sestry Liny Plukavec (Chorvátsko).

Dalmatská čipka bola v 17. a v 18. storočí tiež produktom kláštorných dielní, importovala sa do Benátok, kde bola prezentovaná ako čipka benátska. Spôsob historického využitia dalmatskej čipky, rekonštruovaný na základe rozboru portrétov a archívneho materiálu, bol obsahom referátu Novenky Bezić-Božanić (Chorvátsko). Bogoljuba Fotak (Chorvátsko) vo svojom príspevku opäť vyzdvihla aktívnu účasť rádových sestier ako učiteliek v čipkárskych školách. Koncom 19. storočia ich bolo v Chorvátsku okolo 180.

Osobnosti Zlaty Sufflay, ktorá v súlade s duchom 19. storočia pôsobila súčasne v teoretickej i praktickej rovine ako výskumníčka a zároveň návrhárka, realizátorka, učiteľka chorvátskej čipky, jej propagátorka a organizátorka predaja na európskom trhu, venovala vo svojom príspevku pozornosť Božena Filipan (Chorvátsko). Zlata Sufflay pôsobila na prelome storočia v Lepoglave a v meste Varaždínske Toplice, kto-

ré bolo centrom chorvátskeho sakrálneho čipkárstva.

Príspevok Ljerky Albus (Chorvátsko) bol ďalším portrétom. Autorka sa v ňom venovala osobnosti Danice Brössler – čipkárke pôsobiacej v 30. rokoch na čipkárskej škole v Lepoglave. Jej rozsiahlu zbierku čipiek odkúpilo v roku 1994 múzeum vo Varaždíne. Tihana Petrovič (Chorvátsko) zamerala vo svojom referáte pozornosť na chorvátsku čipku v období rokov 1918 až 1938. Upozornila na to, akým spôsobom ovplyvnili rozvoj čipkárstva v Chorvátsku inštitucionálne i politické zásahy.

Príspevok Thessy Schoenholzer Nichols (Taliansko) bol osobitý tým, že približoval možnosti aktuálneho využitia čipky v troch polohách – v textilnom designe, v móde a v tvorbe umeleckých diel. Čipka tu môže byť zdrojom inšpirácie, ladiacim s trendom *nostalgia del passato* (nostalgia za minulosťou), v ktorom sa otvára priestor pre jej uplatnenie na trhu v novom materiálovom a technickom vyznení. Autorke bol tento postoj blízky aj preto, lebo sa zaoberá čipkou na komerčnej báze a zároveň pôsobí ako pedagóg na Fakulte designu vo Florencii.

Slovinka Tadeja Primožič priblížila na príkladoch expozície múzea v meste Škofje Loke múzejnícky prístup k zachyteniu vývoja slovinskej čipky. O význame čipky z oblasti Medžimurie v chorvátskom čipkárstve hovorila Smiljana Petr-Marčec. Súčasne v podobe diapozitívov prezentovala ukážky čipiek zo slovinského čipkárskeho strediska Idrija (čipkárska škola tu bola za-

ložená v roku 1876), ktoré majú v technológii pletenia a v motivickej skladbe veľa príbuzností s tradičnou čipkou z obce Hlboké na Slovensku.

Celý festival, ktorý bol venovaný 600. výročiu prvej písomnej zmienky o Lepoglave (1399-1999), i samotný seminár dokumentovali bohatstvom dokladov a informácií skutočnosť, že Chorvátsko a širšie celá jadranská oblasť zohrala dôležitú úlohu vo vývoji čipky v Európe. Súčasne porovnanie týchto poznatkov s údajmi o vývoji čipiek v niektorých iných európskych krajinách umožnilo sledovať cesty a prúdy ich šírenia, naznačilo viaceré vzťahy a spojenia v tejto oblasti kultúry. Hoci mali príspevky prevažne deskriptívny materiálový charakter, predsa ukázali, že storočia trvajúci vývoj čipky v Európe má ešte stále mnoho nepoznaných miest. Viac ako storočie trvajúce bádanie v tejto oblasti prinieslo mnoho poznatkov predovšetkým o vývoji čipky v jednotlivých krajinách. A práve také špecializované podujatia, akým bol aj seminár v Lepoglave, dávajú príležitosť pozrieť sa na čipku, na jej minulosť, ale aj prítomnosť z “väčšej výšky”, a tak odhaľovať jej ďalšie podoby.

Už počas tohtoročného festivalu uvažovali organizátori o zameraní odborného seminára v budúcom roku, ktorého témou budú buď historické súvislosti vývoja čipky, alebo s ohľadom na rok 2000 ako rok kresťanstva, čipky v sakrálnom textile.

Olga Danglová – Juraj Zajonc

III. VALNÉ ZHROMAŽDENIE NÁRODOPISNÉ SPOLEČNOSTI A VEDECKÁ KONFERENCIA K 100. VÝROČIU NARODENIA DOC. PHDR. D. STRÁNSKEJ Rožnov pod Radhoštěm, 7.- 8. 9.1999

Rožnov pod Radhoštěm privítal účastníkov III. Valného zhromaždenia Národopis-

né spoločnosti (VZ NS) 7. 9. 1999 v prírodnej scenérii krásneho babieho leta. Valné

zhromaždenie sa konalo na pôde Dreveného mestečka Valašského múzea v prírode. Mgr. Jiřina Veselská, predsedníčka Národopisnej spoločnosti, odborná pracovníčka hosťiteľskej inštitúcie s tímom svojich spolupracovníkov vytvorili výborné podmienky, a tak sa rokovania a sprievodný spoločenský program niesli v pracovnom duchu a vo veľmi príjemnej priateľskej atmosfére.

Predsedníčka SNS pri SAV PhDr. M. Paríková, CSc. bola v čase konania III. VZ NS na pracovnej ceste v zahraničí, preto som bola poverená zastúpiť ju na tomto fóre a poverenie som rada prijala aj preto, lebo som aj riadnou členkou Národopisnej spoločnosti.

Účastníkov III. VZ NS privítal Ing. Koukal, CSc., riaditeľ múzea a odbornou ouvertúrou podujatia bolo vystúpenie Ing. A. Závadu, v ktorom nás oboznámil s históriou a súčasnou obnovou objektov tzv. Pusteven. Objekty (jedáleň, turistická ubytovňa ai.), ktoré do tohto architektonického súboru patria, vznikli na popud Pohorskej jednoty koncom 19. storočia. Architekt D. Jurkovič vytvoril projekty týchto stavieb, ktoré realizoval staviteľ M. Urbánek a uplatnili sa v nich prvky valašskej a slovenskej ľudovej architektúry a výtvarného umenia v štýle dobovej secesie. Po viacerých návrhoch na rekonštrukciu, ale dokonca i na demoláciu objektov sa v 80. rokoch začalo s ich rekonštrukciou, ktorá však v tom čase takmer nerešpektovala zásady ochrany pamiatok. Radikálny zlom nastal v roku 1995, keď sa objekty stali bezodplatným prevodom majetkom Valašského múzea v prírode a boli vyhlásené za Národnú kultúrnu pamiatku. Tak vznikli predpoklady na ich kvalifikovanú a citlivú záchranu a zmysluplné využitie. Účastníci si mali možnosť pozrieť videozáznam postupu rekonštrukčných prác na Pustevnách, ktoré tak do druhej storočnice vstúpia v podobe, ktorú im svojím umeleckým géniom a technickým dôvtipom vpečatili D. Jurkovič, M. Aleš a M. Urbánek.

III. Valné zhromaždenie Národopisnej spoločnosti viedla jej predsedníčka Mgr. J.

Veselská. V správe o činnosti rezumovala aktivity, ktoré vyvíjali členovia spoločnosti od posledného VZ, od jesene 1996. V spoločnosti pracuje 240 riadnych a mimoriadnych členov a 134 dopisujúcich členov. Z bohatej a nápaditej činnosti spoločnosti by som ako inšpiráciu pre činnosť našej SNS pri SAV upozornila na podporu terénnych výskumov študentov, na fakt, že v publikačnej činnosti okrem odborného periodika Národopisný věstník vydávajú tiež priemerne trikrát za rok bulletin Zpravodaj Národopisné společnosti s informáciami o organizačnej práci v spoločnosti. Informuje o pripravovaných podujatiach a aktuálnych publikáciách, pripomína jubilujúcich členov. V diskusii na našom VZ SNS pri SAV v L. Mikuláši v máji tohto roku už zarezovala informácia o princípe hlasovania členskej základne Národopisnej spoločnosti formou ankety v súťaži o Najvýznamnejší počin roka, ktorú v takejto podobe robia českí a moravskí kolegovia od roku 1997. Stavovská organizácia etnografů a folkloristů v Čechách sa významne pričínila tiež o to, aby Letohrádek Kinských v Prahe sa i naďalej mohol využívať na národopisné expozičné účely. Z podnetu členov NS vznikla petičná akcia, ktorú podpísalo 6 000 priaznivcov odboru a kompetentní zainteresovaní na jej podklade mali možnosť vystúpiť s argumentáciou v parlamente ČR a "kauza" sa priaznivo zavíjala tým, že Letohrádek Kinských sa stal majetkom Národného múzea a bude zabezpečené pokrytie finančných nákladov na rekonštrukciu budovy a na budúcu novú expozíciu.

Po diskusii prítomní členovia NS schválili hlasovaním viaceré návrhy, a tak nový názov spoločnosti bude znieť: Národopisná společnost České republiky, doplnili sa práva členov spoločnosti (napr. právo podať si žiadosť o finančnú podporu činnosti), výška členského príspevku bude 200,- Kč (doteraz to bolo 100,- Kč).

Kolegovia z NS ČR pocitujú potrebu omladiť svoje rady, a tak prijali návrh zostaviť informačný leták s prihláškou za člena,

ktorý by informoval o histórii (viac ako storočnej), cieľoch a poslaní spoločnosti. Nazdávam sa, že i možná finančná podpora študentských výskumov môže pomôcť omladiť členstvo NS.

S pozdravnými príhovormi vystúpili členovia zahraničných vedeckých spoločností, s ktorými má NS ČR tradične úzke a pracovné vzťahy, prof. dr. hab. Zygmunt Klodnicki – predseda Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego a autorka príspevku, členka Hlavného výboru SNS pri SAV.

Za čestných členov NS ČR boli zvolení: dr. M. Ludvíková, CSc. a dr. J. Scheybal. Skutočnosť, že sa činnosť NS v uplynulom funkčnom období zintenzívnila a skvalitnila, ohodnotili jej členovia i opätovným zvolením Mgr. J. Veselskej za predsedníčku.

V stredu 8. 9.1999 sa konala vedecká konferencia k 100. výročiu narodenia doc. dr. Drahomíry Stránskej (1899-1964), ktorej časť vedeckého diela vychádza i z terénnych výskumov na Slovensku.

Na konferenciu s titulom “Lidová kultúra 20. století jako předmět výzkumu, dokumentace a prezentace” sa prihlásilo vyše dvadsať referujúcich a z časových dôvodov museli organizátori program redukovať. Prihlásené príspevky však budú v plnom rozsahu publikované v samostatnom zborníku. Prednesené príspevky sa venovali jednak životným osudom a dielu D. Stránskej a druhú skupinu tvorili príspevky na témy, ktorým sa bádatelka venovala. Rodinné zázemie a životné peripetie D. Stránskej priblížili vo svojich príspevkoch I. Štěpánová (Praha) a A. Plessingerová (Praha), pričom sprístupnili poznatky z bádatelkinej pozostalosti, z publikovaných i doteraz nepublikovaných prameňov, ale tiež zo spomienok kolegyň D. Stránskej. Charakteristike a zhodnoteniu prínosu D. Stránskej pre budovanie zbierkových fondov ľudového textilu a odevu, architektúry, bývania a ľudového nábytku v Národopisnom oddelení Národného múzea v Prahe sa venovali v referátoch J. Langhammerová (Praha), H. Mevaldová (Praha), H. Johnová (Praha). M. Holubová

(Praha), D. Motyčková (Praha) a J. Vařeka (Praha). Zamerali sa na špeciálny prínos bádatelky pri uplatnení a rozvíjaní plošného zberu etnografických údajov pomocou dotazníkovej metódy, predovšetkým však kartografickej metódy. D. Stránská bola od študentských čias pedantnou a výkonnou terénnou výskumníčkou a materiál zaznamenávala v Čechách, na Morave, na Slovensku, na Tešínsku a v Sliezske, ale tiež na Balkáne. Inšpiráciám, ktoré bádatelka získala na študijnom pobyte u prof. Cvijiča v Bulharsku a ktoré mali vyústiť do syntetických prác o dejinách a typológii ľudových stavieb v Čechách, sa vo svojom príspevku venoval M. Válka (Brno). Výskumy a študijné cesty zúročila vo vedeckej práci, ale tiež v prednáškach na FF UK (PhDr. 1924, doc. – 1932), ako aj pri príprave a realizácii početných výstav.

Menej známu oblasť záujmu D. Stránskej predstavuje výskum piesní. Priblížila ho V. Thořová (Praha) a konštatovala, že sa bádatelka tejto problematike venovala počas štúdia a krátko po absolútoriu. D. Stránská i tu zúročila svoje solídne a progresívne univerzitné školenie, a tak výskumné materiály obsahujú i informácie o spevných príležitostiach, dobovom spevnom repertoári i o kultúrnom kontexte skúmaných lokalít.

D. Stránská vykonala terénne výskumy vo viacerých lokalitách na Slovensku (napr. Važec, Ždiar, Ludanice, Valaská Belá), no významné sú predovšetkým jej výskumy v Dolnej Porube, ktoré publikačne sprístupnila v monografickej štúdiu v roku 1927. Práve touto prácou a jej obsahovými a metodickými presahmi do našej súčasnosti sa zaoberali vo svojich referátoch M. Benža (Bratislava) a M. Chlebana (Trenčín).

Ludová architektúra bola jednou z hlavných bádateľských tém D. Stránskej, a tak vystúpenia J. Langerá (Rožnov p. Radhoštěm) a V. Kovářů s P. Burešom (Brno) boli venované špeciálnym problémom tejto témy: kultúrnohistorickým súvislostiam štúdia ľudovej architektúry a zásadám jej pamiatkárskej ochrany.

Ako 13. zväzok vyšla v edícii Bibliografická príloha Národopisnej revue personálna bibliografia *Drahomíra Stránská (1899-1964)*, Ústav lidové kultury, Strážnice, 1999, 38 str. Tento edičný rad sa vyznačuje tradične pedantným spracovaním a dielo D. Stránskej s 390 bibliografickými jednotkami tentokrát spracovala J. Hrdá z Etnologického ústavu AV ČR v Prahe. Prácu s pozostalosťou a publikovanými príspevkami priblížila zostavovateľka bibliografie vo vystúpení na konferencii a objasnila tiež rodinný a kultúrny kontext D. Stránskej. Publikovaná personálna bibliografia bola, samozrejme, k dispozícii pre účastníkov konferencie.

Prednesené príspevky priblížili pracovný profil a ľudské osudy doc. dr. Drahomíry Stránskej, významnej osobnosti československého národopisu, ktoré jej bývalé študentky a kolegyne A. Plessingerová a H. Johnová obohatili i osobnými spomienkami. Možno sa už len tešiť na publikačné spracovanie všetkých príspevkov.

Účastníci VZ NS ČR a konferencie si mali možnosť pozrieť v skanzene i výstavu "V potu tváře chléb svůj dobývej", ktorú jej autorka M. Brandstetrová pripravila pri prí-

ležitosti 150. výročia zrušenia roboty. Výstavu, kde je inštalovaných viac ako dvesto exponátov, si len v roku 1998 pozrelo viac ako 60 000 návštevníkov. Výstava mala ohlas aj u odbornej verejnosti, keď v anketovom hlasovaní v členskej základni NS ČR získala ocenenie. Zúčastnili sme sa však i otvorenia nového objektu v skanzene v časti Hrozenkovskej terasy, kde E. Haroková, dlhoročná pracovníčka rožnovského skanzenu, sprístupnila spôsob bývania a malochalupníckeho hospodárstva v 70. rokoch 19. storočia. Rekonštrukciu stavby i interiéru umožnilo i to, že až do druhej polovice 20. stor. sa v objekte i v jeho vybavení zachovali tradičné prvky.

III. Valné zhromaždenie Národopisnej spoločnosti Českej republiky, vedecká konferencia venovaná dielu doc. dr. D. Stránskej i sprievodné podujatia v hostiteľskej inštitúcii v Rožnove pod Radhoštěm dalo bodku za funkčným obdobím 1996-1999 a načrtlo konštruktívnu perspektívu aktivít tohto stavovského združenia na prelome tisícročí.

Hana Hlôšková

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA: NÁPOJE V MINULOSTI A PRÍTOMNOSTI SLOVENSKA Prešov 7. – 9. 9. 1999

Podobne ako pred dvoma rokmi, keď Katedra slovenských dejín a archívniectva FiF UK v Bratislave usporiadala veľmi úspešnú konferenciu "Mäsiarstvo a údenárstvo v dejinách Slovenska", táto katedra zrealizovala ďalšiu konferenciu na tému histórie výživy: Nápoje v minulosti a prítomnosti Slovenska. Konferencia mala medzinárodné obsadenie (zúčastnili sa jej okrem odborníkov zo Slovenska aj vedci z Čiech, Maďarska a Poľska) a zároveň bola multidisciplinárna (okrem historikov sa jej zúčastnili aj

archeológovia, etnológovia, hudobní vedci a chemici), čím získala na zaujímavosti a komplexnosti pohľadov na danú tému. Spoluporiadateľmi boli aj: Katedra všeobecných dejín FiF PU v Prešove, Katedra biochemickej technológie Chemicko-technologickej fakulty STU v Bratislave, Asociácia výrobcov nealkoholických nápojov a minerálnych vôd na Slovensku, Slovenská historická spoločnosť a Rakúsky ústav pre východnú a juhovýchodnú Európu. Slávnostné zahájenie a prvá časť konferencie bola v historickej

budove Prešovského evanjelického kolégia a konferencia pokračovala v priestoroch FiF PU.

Prvý blok referátov bol zameraný na problematiku konzumácie nápojov v starších dejinách, od staroveku až po koniec stredoveku. Druhý blok patril referátom, ktoré sa zaoberali problematikou v ranom novoveku. Tretí okruh referátov bol najpestrejší a venoval sa rôznorodým nápojom a ich uplatneniu v živote ľudí na Slovensku až do súčasnosti. Celkove odznelo 47 referátov, ktoré budú v plnom znení publikované v zborníku z konferencie, ktorý má vyjsť v roku 2000.

Súčasťou konferencie boli aj atraktívne akcie. Prvý večer bola pripravená degustácia slovenských vín z oblasti Malých Karpát a tokajskej oblasti s odborným výkladom Prof. Ing. Fedora Malíka, DrSc., známeho slovenského odborníka na víno. Druhý deň sa konala celodenná exkurzia. Na jej začiatku účastníci konferencie navštívili Zemplínske múzeum v Michalovciach, prezreli si najmä vinohradnícku expozíciu a tu bola aj degustácia tibavských vín. Exkurzia pokračovala v Maďarsku, v oblasti Tokaj,

ktorá je najznámejším vinohradníckym regiónom v krajine. Účastníci mali možnosť vidieť najväčšiu vínnu pivnicu v strednej Európe v dedine Szegi, ktorá má dĺžku 5 km a sú v nej uskladnené tisícky sudov s tokajským vínom. Dozvedeli sa, že slávne tokajské vína sa robia len z troch druhov viniča, pričom sa z nich vyrába až pätnásť sort vína, čo je európskou raritou. Na koniec pobytu bola v tokajskej pivnici opäť degustácia vín, od najlahších, cez "Samorodné" až po šesťputňové tokajské víno, ktoré je už vlastne aperitívom. Záver exkurzie patril návšteve Rákócioho múzea na hrade v Sárospataku nad riekou Bodrog.

Vysoká vedecká a spoločenská úroveň konferencie by nebola možná bez príspevku sponzorov z oblasti podnikania s alkoholickými i nealkoholickými nápojmi na Slovensku, ktorí financovali celý pobyt, stravovanie i exkurziu všetkým účastníkom konferencie.

Konferencia tak vyznela ako názorná ukážka úspešného prepojenia vedy a praxe.

Rastislava Stoličná

CIVILIZAČNÁ TEÓRIA SOCIOLOGICKÉHO OUTSIDERA

Jiří Šubrt: Civilizační teorie Norberta Eliase. Univerzita Karlova, Praha 1996, 106 s.

Spoločenské vedy sa po 2. svetovej vojne vyvíjali vo východnej a západnej časti Európy veľmi odlišným spôsobom. Izolácia od európskeho a svetového vedeckého myslenia zapríčinila špecifickú rigiditu spoločenských vied v strednej a východnej Európe. Dlhoročná izolácia spôsobila, že pri kontakte východných a západných sociálnych vedcov často dochádza k zásadnému neporozumeniu a nepochopeniu medzi oboma skupinami. Vedecké záujmy mnohých stredo- a východoeurópskych akademikov,

ktorí si vo svojich domovských krajinách uzurpujú postavenie renomovaných vedeckých autorít, sú pre ich západoeurópskych a amerických kolegov zatuchnutým závanom z hĺbky 19. storočia, prípadne bizarným celoživotným bádateľským záujmom o síce zaujímavé, ale okrajové, až minuciózne odborné problémy za prekvapivej – pochopiteľne prekvapivej iba pre sociálnych vedcov z prostredia západných akademických pracovísk – absencie záujmu o základné problémy spoločenského vývoja a sociál-

nej reality a ich teoreticko-metodologické-
ho uchopenia.

Na druhej strane stredo- a východo-Eu-
rópanom často spôsobuje problém vôbec
porozumieť obsahu a zmyslu diskurzov ich
západných kolegov. Základným problémom
je absencia poznatkov a vedomostí o teore-
ticko-metodologickom, epistemologickom a
intelektuálnom základe západných sociál-
nych vied a o ich aktuálnom vývoji. Mnohé
renomované osobnosti svetového vedecké-
ho myslenia druhej polovice 20. storočia sú
na východ od bývalej železnej opony stále
neznámymi menami. Na stránkach odborných
periodík sa vedú polemiky s dávno
prekonanými názormi, citujú sa náhodne
vyberané práce alebo autori, ktorí sú dnes
zaujímaví iba pre bádateľov, zaoberajúcich
sa dejinami vedy. Aktuálnych sociálnych
mysliteľov skoro nikto nečíta, ich názory a
s nimi spojené diskusie tu akoby ani nikoho
nezaujímali. Preto treba vysoko oceniť au-
torský počin Jiřího Šubrtu, ktorý vo svojej
útlej knižke *Civilizační teorie Norberta Elia-
se* sprístupňuje českému čitateľovi život a
monumentálne vedecké dielo jedného z naj-
väčších intelektuálov 20. storočia. Sociál-
neho vedca, ktorý mal a vlastne ešte dodnes
má v kontextoch západoeurópskych sociál-
nych vied výnimočné postavenie. Dalo by
sa charakterizovať ako postavenie výnimoč-
ného outsidera.

Jiří Šubrt rozdelil publikáciu do piatich
kapitol. Úvodná prináša informácie o po-
hnutých životných osudoch Norberta Elia-
sa. Ďalšou je kapitola o Eliasovej interpre-
tácii civilizačného procesu, nasledovaná
kapitolou o veľkých témach Eliasovej ne-
skorej bádateľskej periódy. Štvrtá kapitola
pojednáva o sociológii sociálnych procesov
a figurácií. Posledná časť je o civilizačnom
processe na konci 20. storočia. Prácu uzat-
vára súpis použitej literatúry a anglické re-
sumé.

V roku 1937 sa objavil signálny výtla-
čok prvého dielu spisu *Über den Prozess der
Zivilisation*. Jeho autora, Norberta Elia-
sa v tej dobe poznal iba málokto. Dvojzväz-

kové dielo *O civilizačnom procese* nemalo
príliš šťastný osud. Napriek tomu, že v roku
1939 vyšlo vo Švajčiarsku, na dlhý čas upad-
lo do zabudnutia. Až po štyroch desaťro-
čiach, keď už mal Elias osemdesiat rokov,
mu prinieslo uznanie a slávu. Asi od polo-
vice 70. rokov sa Eliasove práce systema-
ticky vydávajú a prekladajú.

Elias prežil život "sociologického soli-
téra". Žil veľa rokov v ústraní záujmu od-
bornej verejnosti a okruh jeho priaznivcov
tvorila iba úzka skupina priateľov a žiakov.
Jeho dlhý život bol dramaticky pozname-
naný kľúčovými udalosťami tohto storočia.
Poznal hrôzy zákopových bojov na frontoch
1. svetovej vojny, nástup fašizmu a ťažký
život v exile. Dožil sa aj pádu Berlínskeho
múra. Po tom, ako opustil Nemecko, žil vo
Francúzsku, v Anglicku, niekoľko rokov tiež
v Afrike. Na sklonku života sa jeho domo-
vom stalo Holandsko. Aj keď v druhej polo-
vici tridsiatych rokov vytvoril veľké, dnes
možno povedať, že "klasické" sociologické
dielo, bol v tomto odbore dlhé desaťročia
outsiderom.

N. Elias je tvorcom originálnej sociolo-
gickej koncepcie, ktorú nemožno priradiť
k žiadnej sociologickej škole alebo smeru.
Záujem o túto koncepciu narastá od konca
70. rokov. Okruh vedcov, ktorých priťahuje
Eliasovo myšlienkové dedičstvo, sa v po-
sledných rokoch výrazne rozšíril. Popri po-
četných vydaniach Eliasových spisov exis-
tuje už aj rozsiahla sekundárna literatúra.
Bádateľská práca tohto autora zasahuje do
všeobecnej sociologickej teórie (problém
sociálneho vývoja, zmeny, sociálnej nerov-
nosti, poriadku, moci, vedomostí, sociál-
nych vzťahov a správania sa), do radu špe-
cifických otázok (individualizačný proces,
vznik novodobých štátov, racionalizácia,
temporalita, poznávacie procesy, detstvo,
staroba, smrť, sexuálne vzťahy) i do jednot-
livých sociologických disciplín. Eliasov prís-
tup príliš neuznáva hranice jednotlivých
vedných odborov, pre neho je primárny vý-
skumný problém. Jeho sociologické práce
veľmi často presahujú do histórie, psycho-

lógie, etnológie, antropológie, politológie i ekonómie.

Atraktívnosť Eliasovho diela je daná originalitou, až provokatívnosťou, tým ako nastoľuje otázky a v akých parametroch na ne nachádza odpovede. Elias použil pri skúmaní civilizačného procesu v západných spoločnostiach dovtedy málo obvyklý študijný materiál: renesančné spisy o slušnom správaní, dobrých mravoch a spôsoboch, stredovekú epickú literatúru, dobové obrazové výjavy. Zaoberal sa spôsobmi pri stolovaní, telesnými úkonmi ako je smrkanie, plvanie alebo močenie, správaním sa v spálni, vzťahmi medzi mužom a ženou, rodičmi a deťmi, životom rytierov, minnesängrov, dvoranov a pod. Pre Eliasa neznamenala jeho bádateľská práca samoúčelné zberateľstvo prekvapujúcich kultúrnohistorických kuriozít. Empirický materiál, ktorý získaval štúdiom historických prameňov, mu poslužil na výstavbu impozantnej teoretickej konštrukcie, ktorú potom ďalej rozvíjal aj vo svojich neskorších dielach.

Eliasovo dielo je potrebné vidieť a chápať v určitých dobových kontextoch, v jeho jedinečnosti a originalite. Bez znalosti bibliografických údajov a skutočností z jeho života je ťažké Eliasov intelektuálny výkon adekvátne posúdiť. Jirí Šubrt sa na základe dnes už dostatku prameňov, vrátane Eliasových osobných spomienok a interview, pokúša zamerať pozornosť na najdôležitejšie momenty jeho pohnutého života. Pre pochopenie Eliasovho zložitého intelektuálneho vývoja treba azda pripomenúť jeho pôvod v nemecky hovoriacej židovskej rodine, žijúcej v dolnosliezskej Vratislavi, ako aj jeho osobnú mladícku skúsenosť zo zákopov I. svetovej vojny, v ktorej padla väčšina jeho spolužiakov a ktorá bola popri násilí a smrti spojená s uvedomením si relatívnej bezmocnosti jednotlivca voči spoločenskej mašinérii. V roku 1918 zahájil Norbert Elias vo Vratislavi univerzitné štúdium medicíny a filozofie. Štúdium medicíny ukončil predčasne, ale i tak ho významne inšpirovalo: nielenže mu sprostredkovalo základy vedo-

mostí z prírodných vied, ktoré ovplyvnili jeho kritický prístup ku kantiánskej filozofii, ale podnietilo ho i k úvahám o vzájomnom prepojení biologického a sociálneho, ktoré sa neskôr prejavili v jeho civilizačnej teórii. Rigoróznou skúškou z odborov filozofie, psychológie, dejín umenia a chémie podstúpil v roku 1922, v roku 1924 už s doktorátom odchádza študovať sociológiu do Heidelbergu.

V Heidelbergu získala sociológia renomé zásluhou bratov Maxa a Alfréda Weberovcov. V dome Maxa Webera sa skoro každé odpoľudnie schádzali tí, ktorí v tomto meste intelektuálne niečo znamenali. Viac ako Max ovplyvnil Eliasa jeho dnes menej známy brat Alfréd. Určitá príbuznosť v orientácii Webera i Eliasa je nepochybná, záujem o pochopenie dlhodobých procesov sociálneho vývoja si Elias ale priniesol už z Vratislavi. Weberova sociológia akcentovala štúdium kultúry, ktorú považoval za vitálny prejav ľudskej spoločnosti, a ktorú nemožno redukovať na ekonomické vzťahy a vysvetľovať v termínoch ekonomických záujmov. Tieto kritické výhrady voči ekonomickému redukcionizmu boli vlastné aj Eliasovi. U Webera sa usiloval o získanie docentúry, v roku 1930 však prichádza do Frankfurtu nad Mohanom, kde situácia vyzerala pre neho nádejnejšie.

Vo Frankfurte nastúpil do sociologického seminára vedeného Karlom Mannheimom, kde pracoval na svojom habilitačnom spise. Vo vtedajšej nemeckej sociológii pretrvával záujem o genézu modernej kapitalistickej spoločnosti. Existovalo niekoľko vplyvných koncepcií, medzi ktoré patrili teórie Karla Marxa, Maxa Webera a Wernera Sombarta. Elias sa vo svojej habilitačnej práci koncentroval na skúmanie dvorskej absolutistickej spoločnosti Francúzska 17. a 18. storočia. Touto prácou sa prvý raz dotkol problému, ktorý neskôr vytvoril jadro jeho najdôležitejšieho knižného diela. V roku 1933 odovzdal habilitačnú prácu s názvom *Der höfische Mensch: Ein Beitrag zur Soziologie des Hofes, der höfischen Gesell-*

schaft und des absoluten Königstums. Na menovanie za súkromného docenta mu chýbala už iba verejná prednáška. Ale k tej už nedošlo. Menovanie Adolfa Hitlera za ríšskeho kancelára zásadným spôsobom zmenilo pomery na univerzite. Boli z nej vyhnaní židia a všetci kriticky uvažujúci vedci.

Politická atmosféra v Nemecku sa počiatočkom tridsiatych rokov stávala čoraz ťaživejšou. Ako zdôrazňuje Jirí Šubrt, je v tejto súvislosti zaujímavé, že vo Frankfurte prednášajúci profesori sa nastupujúcim nacizmom väčšinou vôbec nezaoberali. Bolo to jednak podcenenie, jednak pohrdavé prezíranie fašizmu ako niečoho vulgárneho a barbarického, čo si ani nezaslúži pozornosť. Šesť týždňov po nástupe Hitlera k moci bol uzavretý Inštitút pre sociálny výskum aj sociologický seminár. Norbert Elias opustil Frankfurt bez jasnej predstavy o tom, čo by mal robiť, kam by sa mohol obrátiť. Samozrejme nemohol tušiť, koľko rokov strávi v exile a ani to, že jeho habilitačná práca vyjde až po tridsiatich šiestich rokoch od jej napísania.

Exil zahájil Elias v meste na Seine, kde mu kolegovia pomohli získať štipendium, aby mohol zhruba dva roky pokračovať vo vedeckej práci. Výsledkom boli dva články publikované v emigrantských časopisoch. Aj keď mal Elias v tej dobe už tridsať osem rokov, boli to jeho prvé publikované štúdie. Po krátkej podnikateľskej epizóde, počas ktorej prišiel o všetky rodičovské prostriedky, preplavil sa v roku 1935 do Anglicka. V tejto krajine ho čakalo dlhé obdobie exilu, práca na jeho najvýznamnejšom diele, a potom desiatky rokov čakania na uznanie a ocenenie.

V Anglicku nebolo ľahké nájsť zamestnanie v akademických inštitúciách. Eliasova znalosť jazyka bola chatrná, britský vysokoškolský systém bol značne neprístupný a mal len málo miest pre sociológov. Po príchode do Londýna väčšinu času trávil v čítárni Britského múzea. Pri štúdiu náhodne narazil i na literatúru venovanú etikete, dobrým mravom a spôsobilému správaniu sa.

To bol významný prelom, ktorý mu dodal potrebný impulz pre ďalšie bádanie. Knihy, ktoré sa Eliasovi dostali do rúk naznačovali, že štandardy ľudského správania sa menia v historickom čase. Otvoril sa pred ním problém, ako vysvetliť dlhodobý proces premen ľudského správania a medziľudských vzťahov. Počas troch rokov vytvoril dvojzväzkovú knihu *O civilizačnom procese*.

Samozrejme, táto otázka vôbec nebola nová a v sociológii sa kladie od jej počiatku. Svoju odpoveď na ňu formuloval A. Comte, K. Marx, M. Weber a iní. Elias neprijal žiadne z týchto paradigiem a formuloval vlastný prístup. Proti dovtedajším názorom, ktorým vytykal špekulatívnosť a doktrínarstvo, postavil procesuálny model založený na detailnej empirickej analýze. Všeobecnú teóriu ľudskej spoločnosti je podľa jeho názoru potrebné budovať na takom modeli dlhodobého sociálneho vývoja, ktorý je empiricky testovateľný, korigovateľný a vyvrátiteľný, lebo iba týmto spôsobom je možné z nej vylúčiť politicky a ideologicky motivované názory.

Keď v roku 1939 kniha *O civilizačnom vývoji* vyšla vo švajčiarskom vydavateľstve, práve začínala vojna. V tejto situácii sa záujem o ňu nerozvinul. Predávala sa málo a vyšlo len niekoľko recenzií. Britskí vedci, až na pár výnimiek, nevedeli po nemecky a s knihou sa nemohli zoznámiť. Z dôvodov konkurencie medzi jeho bývalým profesorom z Frankfurtu K. Mannheimom a britskými sociológmi sa mu nepodarilo získať sľúbené miesto asistenta na LSE. Na odchod do USA, kam odišla väčšina jeho priateľov z Frankfurtu aj Heidelbergu, nemohol pomýšľať – chýbali mu konexie potrebné na to, aby mohol získať vstupné vízum. V rokoch 1940 – 41 bol Britmi internovaný, svojimi prednáškami sa podieľal na organizovaní táborevej univerzity. Po návrate z internačného tábora pracoval v rôznych vzdelávacích organizáciách a neskôr, až do roku 1954, na londýnskej univerzite, kde pracoval v programoch vzdelávania dospelých. Až v roku 1954 mu bol ponúknutý

akademický post. Vo svojich päťdesiatich siedmich rokoch bol menovaný docentom univerzity v Leicesteri.

Sociológia sa na britských univerzitách výraznejšie rozšírila až koncom päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov. Aj zásluhou Eliasa sa tamojšie oddelenie sociológie stalo významným pracoviskom. Elias sa snažil dať oddeleniu orientáciu vychádzajúcu z jeho vlastného teoreticko-metodologického prístupu. Vo vtedajšej sociológii ale dominovalo niečo iného. Tón udávala funkcionalistická teória sociálnych systémov, reprezentovaná Talcotom Parsonsom, ktorá akcentovala štúdium súdobých sociálnych systémov. Smer, ktorý reprezentoval Elias, bol v tomto kontexte vnímaný ako exkluzívna špecializácia. S jeho orientáciou sa stotožnilo len málo študentov, jeho knihy boli ešte stále v Anglicku neznáme. Francúzske preklady sa objavili "už" začiatkom sedemdesiatych rokov, ale vydávanie Eliasových prác v angličtine sa začalo až na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov.

Rok 1964 znamenal po tridsiatich rokoch prvý Eliasov vstup na nemeckú akademickú pôdu – zúčastnil sa nemeckého sociologického zjazdu. V roku 1969 sa vo Švajčiarsku objavilo druhé vydanie *Über den Prozess der Zivilisation*. Kniha bola rozšírená o obsiahly úvod, v ktorom Elias charakterizoval princípy svojej teoretickej koncepcie a zároveň podrobil kritike vtedajšiu dominujúcu Parsonsovu sociológiu. V tom istom roku v Nemecku vydali knihu *Die höfische Gesellschaft*, prepracované vydanie jeho habilitačnej práce z roku 1933, doplnenej o obsiahly úvod, venovaný vzťahu sociológie a historickej vedy. Od konca šesťdesiatych rokov hostoval na viacerých univerzitách v Holandsku a Nemecku, neskôr aj v Amerike a v Afrike. Jeho teoreticko-metodologický prístup bol holandskými bádateľmi aplikovaný na mnohé tematické oblasti. Norbert Elias si obľúbil Holandsko a v roku 1975 sa usadil v Amsterdame. Až rok 1976 znamenal prelom. V nakladateľ-

stve Suhrkamp vyšlo tretie, paperbackové vydanie knihy *Über den Prozess der Zivilisation*. Elias sa postupne stával známym aj širšej verejnosti. Kniha bola preložená do viac ako dvadsiatich jazykov. Suhrkamp od roku 1977 systematicky vydáva jeho ďalšie diela. Nakoniec sa Elias dožil množstva ocenení a pôct, čestných doktorátov a aj štátnych vyznamenaní. Umiera v Amsterdame v roku 1990 vo veku deväťdesiatich troch rokov.

Ešte na začiatku sedemdesiatych rokov bol Elias autoritou iba pre veľmi úzky okruh svojich známych a študentov. So širším záujmom sa jeho dielo stretáva až v sedemdesiatych, a najmä v osemdesiatych rokoch. Jiří Šubrt kladie otázku, prečo toto dielo bolo tak dlho bokom záujmu odbornej verejnosti. Boli to jednak nepriaznivé okolnosti konca tridsiatych rokov, ale aj skutočnosť, že po roku 1945, keď v celej Európe popri marxizme dominovali importované teoretické prístupy, bránila rozšíreniu Eliasovej teórie jej originalita, ktorá nedovoľuje, aby mohla byť zaradená do nejakej sociologickej školy. Napriek dlhoročnému pôsobeniu sa mu v Anglicku dlho nedarilo získať odborný vplyv. Okrem absencie anglických prekladov jeho prác mu boli prekážkou nepochybné aj tradície britského vedeckého myslenia. V germanofónnych krajinách Elias neprerazil ani druhým vydaním svojho najvýznamnejšieho diela z roku 1969. V úvode k tomuto vydaniu si neodpustil trpkú poznámku, že sociológia si mohla ušetriť svoje neskoršie omyly, keby bola vzala na vedomie jeho knihu z roku 1939. Avšak zo strany koryfejov vedy i naďalej pretrvávalo mlčanie – Eliasov prístup sa ku vtedy vládnucej neomarxistickej dogmatike nehodil rovnako, ako sa nehodil k ahistorickej teórii systémov. Ukázalo sa, že až koncom sedemdesiatych rokov bola pripravená pôda pre uznanie diela, ktoré Elias vytvoril už koncom tridsiatych rokov. Odhalenie významu tohto diela a jeho príťažlivosť súviseli nepochybné s rastom záujmu o sociologickú reflexiu problémov modernity, vývoja

a zmeny. V tejto dobe už do značnej miery opadávalo očarenie Marxom, čo spôsobilo určité teoretické vákuum, a zároveň zosilnela vnímavosť pre historicitu ľudskej spoločnosti, ktorú statická systémová teória do značnej miery neakceptovala.

Elias bol od počiatkov svojho štúdia motivovaný úsilím kriticky sa vyrovnat s vtedy prevládajúcimi sociologickými koncepciami, konfrontovať ich teoretické postuláty s faktickou empirickým materiálom, ktorý mu poskytovalo štúdium historických prameňov. V diele *O civilizačnom procese* sa Elias podobne ako niektorí jeho nielen sociologickí predchodcovia i súčasníci pokúsil vysvetliť, prečo sa v Európe v priebehu uplynulých storočí uskutočnili určité spoločenské zmeny, či tieto zmeny boli niečím náhodným, alebo či sa dá za ich existenciu nájsť nejaký štrukturujúci princíp. Už počas štúdia v Heidelbergu poznal, ako na tieto otázky odpovedali vtedajšie sociologické školy a smery, ale tieto odpovede ho neuspokojovali. Svoju bádateľskú orientáciu upriamil novým smerom, odvrhol predchádzajúce paradigmy a koncipoval vlastný teoretický prístup. Väčšina jeho generačných druhov z Frankfurtu i Heidelbergu bola viac či menej ovplyvnená Marxom, o. i. jeho tézou o bytí, ktoré určuje vedomie. Podľa Eliaša z tejto tézy vyplýva ontologický dualizmus, ktorý falošným spôsobom oddeľuje spoločenské bytie od vedomia. Túto klasicistickú marxistickú tézu odmietal ako fikciu.

Druhá až piata kapitola Šubrtovej publikácie je zasväteným autorovým vhladom do diela Norberta Eliaša. Šubrt sa usiluje o sledovanie motívov a príčin Eliasových vedeckých názorov, najrôznejších vplyvov formujúcich jeho intelektuálny vývoj. Autor venuje pozornosť prístupom, ktoré Eliaša odlišovali od prístupov osobností vtedajšej sociológie, resp. jeho polemickým názorom so zavedenými sociologickými teóriami. Šubrt v týchto troch kapitolách predkladá čitateľovi prerozprávané a ním interpretované a komentované základné diela Norberta Eliaša. V druhej kapitole pojednáva o jeho

základnej knižnej práci o civilizačnom procese. V tretej analyzuje myšlienky a podnety z tohto diela, ktoré Elias behom svojho života ďalej rozvíjal v obsiahlejších i menších štúdiách – v prácach o individualizačnom procese, o športe, o temporalite, o osamelosti a smrti a i. Tiež ho zaujali otázky formovania nemeckého charakteru. Pre všetky tieto štúdie je charakteristický procesálny prístup, ktorý Elias uplatňuje pri skúmaní jednotlivých stránok života spoločnosti. V koncíznej podobe sformuloval svoju predstavu o sociálnych procesoch v publikácii *Grundbegriffe der Soziologie* z roku 1986. Štvrtá kapitola Šubrtovej knihy analyzuje Eliasove chápanie sociológie sociálnych procesov a figurácií. Analyzuje práce, v ktorých sú v explicitnej podobe sformulované Eliasove predstavy o sociológii, pochádzajúce prevažne z jeho neskorého tvorivého obdobia. Ide najmä o knihy *Was ist Soziologie?* a *Engagement und Distanzierung*, a tiež stať *Zur Grundlegung einer Theorie sozialer Prozesse*. Záverečnou kapitolou *Civilizační proces na konci 20. století* autor hodnotí prínos Norberta Eliaša pre spoločenskovedné i sociologické bádanie a myslenie, ako aj význam jeho civilizačnej teórie na konci “divného” 20. storočia, ktoré je charakteristické súbežnými i striedajúcimi sa procesmi decivilizácie či novodobého barbarstva, a zároveň prehlbovaním civilizačného procesu.

Inšpiratívna knižka Jiřího Šubrtu prináša do aktuálneho akademického diskurzu oveľa viac, než “iba” dôkladnú, zasvätenú analýzu a hodnotenie monumentálneho vedeckého diela a nepochybne extrémnych životných osudov jedného z najvýznamnejších intelektuálov 20. storočia. Predovšetkým kladie mnohé otázky, týkajúce sa spôsobu existencie a vnútorných vzťahov v spoločenských vedách, najmä problému vnútorných mechanizmov a organizácie vedy z perspektívy potenciálov progresívneho rozvoja spoločenskovedného myslenia a bádania a jeho dynamiky. Životný príbeh Norberta Eliaša je názorným poučením, že

aj v liberálnom prostredí západoeurópskych univerzít existovali a existujú spoľahlivé mechanizmy marginalizujúce najtvorivejších duchov a najoriginálnejšie intelektuálne výkony. A na to netreba ani horiace hranice, ani lágre či gulagy alebo kotolne a sklady univerzitných knižníc. Stačí ignorancia podporená kontrolou patričných komisií a redakčných a edičných rád. Univerzitné prostredie poskytuje koryfejom dostatočnú moc, aby mohli účinne brzdiť rozvoj vedeckého myslenia, a tak si zachovávať neotrastiteľné postavenie. Žiaľ, hierarchický akademický univerzitný model, ktorý nafahuje postmodernú vedu na neskorofeudálne kopyto organizácie vedy a univerzitného vzdelávania z 19. storočia, predstavuje v organizme (post)modernej spoločnosti neflexibilnú štruktúru, ktorá sa v politickom alebo hospodárskom živote už dávno prežila. Eliasov príbeh je podľa môjho názoru aj o tom, nakoľko je aj moderný vzdelaný človek – na rozdiel napr. od poznatkov exaktných a technických vied – vôbec pripravený a schopný akceptovať nezávislé spoločenskovedné bádanie s množstvom originálnych myšlienok, nabúravajúcich stereotypy rozšírené nielen v spoločnosti, ale aj vo vedeckej tradícii. Nakoniec európska moderna v sociálnych ve-

dách je spojená s dominanciou marxizmu, neskôr oslabeného jemu blízkym štrukturalizmom. Dodnes mnohí sociálni vedci s nostalgiou spomínajú na toto krásne obdobie, keď nebolo treba “bukvy, pretože čo vsjo jasno”. Až posledné jedno až dve desaťročia 20. storočia umožnili vystúpiť z tieňa aj tým výrazným intelektuálom, ktorí si udržali odstup od módných monopolných doktrín, či už to bol marxizmus a štrukturalizmus, alebo importované špekulatívne teórie. Nakoniec ocenenie významných nemarxistických intelektuálov, akými sú napr. Ernest Gellner, Pierre Bourdieu alebo práve Norbert Elias naznačuje, že obdobie najhoršieho doktrinárstva je už za nami. Otázkou je dokedy.

Cenná publikácia Jiřího Šubrta *Civilizační teorie Norberta Eliase* je oslavou outsiderstva. Eliasov vedecký príbeh dokazuje, že skutočné poznanie zložitej sociálnej reality a spoločenského vývoja je umožnené vykročením z umelých hraníc jednotlivých vedeckých disciplín a vyhýbaním sa stereotypnému mysleniu ponúkanému spoločenským vedám dominujúcimi módnymi doktrínami.

Juraj Podoba

TIMES – PLACES – PASSAGES

Ethnological Approaches in the New Millennium

Seventh International Congress of International Society for Ethnology and Folklore (SIEF)

23.04. – 28.04. 2001 in Budapest, Hungary

Invitation

The International Society for Ethnology and Folklore holds its seventh international congress in Budapest, Hungary between 23.04. and 28.04. 2001. It is the aim of this congress to provide a forum for ethnologists, anthropologists, and folklorists as well

as for historians and sociologists, who are working in ethnological perspectives. The Congress will be supported by the Hungarian Academy of Sciences and will be organized by local Organizing Committee chaired by Prof. Dr. Attila Paládi-Kovács, Director of Ethnographic Institute of the

Hungarian Academy of Sciences. The official languages of the congress will be English, French and German.

Europe has changed dramatically since 1989, as has the globe. The year 2001 represents both the end of a millennium in which unparalleled developments in human social organization have occurred, as well as the beginning of a new millennium which will witness changes that we cannot yet perceive. We are told that we have arrived at a moment that is not only a *fin de siècle*, but also “the end of history”, “the end of modernity” and “the end of industrial society”. But we are nevertheless surrounded by renewed nationalism, primordialism, wars, violence, ethnic tensions, poverty, unemployment, social polarization, new forms of migration, and new symbolic and political forms of exclusion and marginalization. The last millennium follows us into the next.

This ethnological congress, held at the beginning of the new millennium, will take its inaugural role seriously. It demands of us that we try to imagine what it will portend for human society, and it will seek to assess the historical moment of transition: where we have come from, where we are now, and where we are going in the new era we are entering. Such a task requires a critical and reflexive exploration of the theoretical and methodological possibilities of ethnology, including the new politics of ethnological knowledge making in a global world.

Call for session topics

The congress consists of six major themes set up by the International Pro-

gramme Committee, of special sessions, and of round table sessions or panels, which will complement the major themes. Major themes are:

Time of ending: past, history, and memory

The ethnography of states: nation, transnationalism and globalization

Theories and politics of cultural identity: ethnicity, gender and milieu

Urban transformation and urban ethnography

Producing locality: strategies of culture and power

Production of ethnological knowledge: fieldwork, text, public folklore and museum

For the first stage we are asking for proposals for special sessions. Please send your proposals and a one page description to the chair of the International Programme Committee to the following address: Prof. Dr. Konrad Köstlin, Department of European Ethnology, University of Vienna, Hanuschgasse 3. A-1010 Vienna, Austria before November 1st 1999. Final Selection will be made by the International Programme Committee by end of December 1999. After the selection of the sessions the International Programme Committee and the Organizing Committee will publish a second circular by end of January 2000 including the listed sessions and a call for papers with detailed informations about registration procedures and accommodation.

For further information see <http://www2.rz.hu-berlin.de/inside/sief>